

УНИВЕРСИТЕТ ЗА НАЦИОНАЛНО И СВЕТОВНО СТОПАНСТВО
проф. д-р РУМЕН ИЛИЕВ МАРКОВ

ИЗКЛЮЧВАЩИ ВИНАТА ОБСТОЯТЕЛСТВА ПО БЪЛГАРСКОТО
НАКАЗАТЕЛНО ПРАВО
(ТЕОРЕТИЧЕН МОДЕЛ ЗА УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ НА
ЗАКОНОДАТЕЛСТВОТО)

АВТОРЕФЕРАТ

на

ДИСЕРТАЦИЯ

ЗА ПОЛУЧАВАНЕ НА НАУЧНА СТЕПЕН „ДОКТОР НА НАУКИТЕ”

по специалност

Наказателно право от професионално направление

3.6. Право

София

2019

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

§1. Актуалност на изследването

Деянието на субекта, извършено при обстоятелство, изключващо вината не изразява неговата свободна воля. Деецът не е в състояние да се съобрази с превантивното въздействие на наказателния закон, оказвано перманентно върху психиката на гражданите. Наказанието няма морално-етично и правно основание, нито може да постигне целите, които се преследват с неговото налагане. Основателно и разбираемо тези обстоятелства изключват на основата на закона наказателната отговорност за обективно причинените съставомерни общественоопасни последици. Институтът е с изключително значение за прокурорската и съдебна практика. Почти по всяко дело, което има за предмет престъпни последици, които не съответстват на представите и желанията на субекта, се поставя въпросът за наличието на някое от обстоятелствата, уредени в чл. 14-16 от Наказателния кодекс (НК). За съжаление много от въпросите не само пораждаат значителни практически трудности, но се разрешават противоречиво от правоприлагащите органи. Дори решения на Върховния съд (ВС) и Върховния касационен съд (ВКС) не всякога могат да бъдат приети безрезервно.

Проблемата е една от най-сложните, може би дори най-сложната в материята на наказателното право. Тя е, разбира се, неразривно свързана с фундаменталния за съвременното наказателно право институт на вината, научните спорове относно която продължават с безкрайните разклонения и нюанси на психологическата и нормативната (оценъчната) теории. Тя се преплита и с множество други понятия и институти на наказателното право - вменяемост и невменяемост, състав на престъпление, другите обстоятелства, изключващи наказателната отговорност, причинната връзка, стадията на умишлената престъпна дейност, съучастието и пр.

С оглед на значението и сложността на темата, е наистина изненадващо, че досега нямаме не само стройна обща теория за обстоятелствата, изключващи вината, но и цялостна научна разработка, посветена на тях. Правната уредба на изключващите вината обстоятелства в нашето наказателно законодателство от 1896г. до наши дни се характеризира с консервативност и незначителни промени. Това се дължи и на липсата на теоретична подкрепа. От своя страна вековната законодателна традиция

доведе до научна пасивност и механическо преповтаряне на остарели традиционни постановки. Законната уредба в България на формите на вината и на обстоятелствата, които я изключват, такава каквато я познаваме от десетилетия, е само един от възможните варианти. В наказателните закони на другите европейски държави изключващите вината обстоятелства или изобщо не са уредени, или е уредена само грешката (или само случайното деяние). В българския НК имаме четири такива обстоятелства. Сама по себе си ясно изразената специфика на българското решение поражда нуждата от задълбочено научно изследване по темата. Настоящата работа е подчинена на амбицията да запълни съществена празнота в нашата доктрина.

§2. Предмет, цели и задачи на дисертацията

1. Предмет на изследване са обстоятелствата, изключващи вината по българското наказателно право, поотделно и в тяхната системно-логическа връзка, и свързаните с тях проблеми на вината и нейните форми, свободата на волята, вменяемостта и липсата на вменяемост, състава на престъплението, принудата, трафика на хора, проблемите на транспонирането на нашето право на директивите и други актове на правото на Европейския съюз във връзка с чл. 16а НК. Предмет на изследването са също и някои аспекти на етапите в развитието на умишлената престъпна дейност, съучастието, причинната връзка, доколкото имат отношение към темата.

2. Целта на дисертационния труд е да бъде теоретично обоснован и изработен цялостен модел на правната уредба в НК на обстоятелствата, изключващи вината, както и да способства за улесняване и усъвършенстване на практиката по прилагането на правните институти, включени в предмета на изследването.

За постигането на посочената цел се поставят следните основни задачи:

да се изработи общо понятие за изключващите вината обстоятелства което адекватно отразява тяхната същност и преследваните социално-правно цели;

да се даде определение на всяко едно от обстоятелствата по чл. 14-16 НК;

да се изследва задълбочено и детайлно института на грешката, включително през призмата на състава на престъплението, и видовете грешки;

да се определи обхвата на приложение на нормата на чл. 15 НК;

да се изясни съотношението между институтите на грешката и на „случайното деяние“;

да се анализира относимостта към вината на обективния критерий „длъжен да предвиди“ настъпването на общественонеопасните последици;

да се изследва правната природа на деянието по изпълнение на противоправна служебна заповед;

да се разкрие принудата като изключващо и смекчаващо наказателната отговорност обстоятелство;

да се изяснят действителните правни последици на обстоятелството, уредено в чл. 16а НК;

да се обоснове правилен подход за въвежданев нашето право на съответните директиви на Европейския съюз, във връзка с които е създаден чл. 16а НК;

да се даде отговор на въпроса кои от обстоятелствата по чл. 14-16а НК действително изключват вината, и при какви хипотези;

да се подложи на критичен анализ съдебната практика по прилагането на нормите на чл. 14-16 НК.

§3. Методологическа основа на дисертационния труд

При изследването е използван диалектическият метод - всеобщ метод на познанието. Правните норми се изясняват в неразривна връзка със социално-правните цели, поставени пред тях. Използвани са частните методи на формалната логика, сравнително-правен и исторически, както и всички способности на тълкуване на правната норма. Интерпретацията на въпросите е свързана с критичен анализ на практиката на ВС и ВКС за периода на действие на НК от 1968г. до наши дни.

§4. Научна новост на дисертацията

Проблемите на обстоятелствата, изключващи вината досега не са били предмет на самостоятелно и цялостно изследване в нашата теория. Научна новост са обосноваването в изследването и обобщено представени в заключението 40 научни извода, определения и нови понятия, и 15 предложения *de lege ferenda* за промени в НК.

§5. Практическо значение на разработката

Резултатите от изследването могат да бъдат използвани за усъвършенстване на българското наказателно законодателство и в практиката на правоприлагащите органи.

§6. Обем и структура на дисертацията

Общият обем на дисертацията е 331 страници (междуредие 1.15), включително библиографска справка от 7 страници, съдържаща 131 заглавия на кирилица и латиница. Бележките под линия са 521.

Структурата на работата е изградена от увод, пет глави и заключение. Главите са разделени на озаглавени параграфи и точки, и подточки без заглавия.

II. СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Глава първа. Понятие за изключващи вината обстоятелства

§1. Вменяемостта и свойствата на престъплението - деяние, обществена опасност и противоправност - задължителни предпоставки за прилагане на нормите на чл. 14-16 НК.

В параграфа вменяемостта на деца и свойствата на престъплението - синтезирано представени като обективна съставомерност на извършеното общественоопасно деяниеса третиранни в последователна, предметна и логическа връзка като задължително условие за прилагане на нормите на чл. 14-16 НК. Само при тяхното едновременно наличие вината може да бъде изключена от обстоятелство по чл. 14-16 НК.

„Невменяемостта” по чл. 33, ал. 1 НК не е контрадикторното понятие на „вменяемостта”. На „вменяемостта” противостои липсата на вменяемост (категорията „не-вменяемост”). Истинското контрадикторно отношение $A/\text{non}A$ е „вменяемост”/„не-вменяемост”. „Невменяемостта” по чл. 33, ал. 1 НК е не всяка, а само такава липса на вменяемост, която се дължи именно на психиатрична патология от посочените в медицинския критерий. „Не-вменяемостта” (липсата на вменяемост) е по широка категория от „невменяемостта” по чл. 33, ал. 1 НК, която включва освен нея и други хипотези на отсъствие на психическите способности, съставлящи вменяемостта, например поради ниска възраст на новороденото или на малкото дете. Сред тези хипотези са изключената вменяемост при тежко

алкохолно опиване или употреба на наркотични вещества, и „социалната невменяемост”. Липсата на вмменяемост извън невменяемостта по чл. 33, ал. 1 НК също изключва приложимостта на нормите на чл. 14-16 НК (т.1.4.; гл. втора, §1, т.10).

Деянието противоречи на наказателноправна норма и е противоправно, ако осъществява състава на престъплението в диспозицията на нормата. Следователно съставомерното деяние е винаги противоправно. Но съставомерно е това деяние, което осъществява всички - не само обективните, но и субективните признаци на състава на престъплението. Излиза, че съставомерното деяние е винаги не само противоправно, но и виновно, тъй като вината е задължителен субективен признак на състава. За да можем да проведем ясно отграничението между противоправността и вината като отделни свойства на престъплението, правилно е да свързваме противоправността с деяние, което осъществява обективните признаци на състава. Именно обективната съставомерност като достатъчен белег на противоправността на деянието е логическата предпоставка на вината. Ако са осъществени всички обективни признаци на състава може да бъде поставен въпрос за вина. Противоправното деяние може и да не е виновно, ако е извършено при някое от обстоятелствата по чл. 14-16 НК (или при „извинима” грешка в обществената опасност).

Обективната съставомерност на деянието (съпоставено с престъпния състав в диспозицията на отделна наказателноправна норма) е напълно достатъчна за наказателната противоправност и възможността за вина. Не е нужно допълнително да се изследва противоречието на обективно съставомерното деяние и с други правни норми извън наказателното право, с нормативистичната „идея за право”, „правния ред (правопорядък) изобщо”, „нормите въобще”. Напълно погрешно е противоправността да се разбира като следваща от противоречието на деянието с гражданскоправни, административноправни и други норми извън наказателното право.

Нормите на изключващите вината обстоятелства са приложими само ако деянието осъществява обективните признаци на състава, но наистина, а не „формално”. Действителната обективна съставомерност изисква не само простото „съответствие” на извършеното деяние с „обективния състав”, но също и липсата на „малозначителност” (чл. 9, ал.2 НК), както и на

обстоятелство, изключващо обществената опасност и противоправността на деянието. Наличието на такова обстоятелство или на „малозначителност” на деянието изключва самата възможност за вина и оттук за приложение на нормите на чл. 14-16 НК. Разпоредбите на чл. 14 - 16 НК са субсидиарни по отношение на тези по чл. 9, ал. 2 и чл. 12 - 13а НК.

§2. Характеристиката „обстоятелство” по чл. 14-16 НК

От съществено значение е въпросът за момента, към който трябва да се изследва наличието или липсата на обстоятелство, изключващо вината. Известно е, че вмняемостта и вината като психически способности и преживявания на дееца трябва да са дадени в момента на извършване на обективно съставомерното (наказателнопротивоправното) деяние. Следователно този е моментът, в който ако е налице обстоятелство по чл. 14-16 НК вината и престъплението ще бъдат изключени.

Определена трудност предизвиква обосноваването на наказателната отговорност на психически здраво лице, което по своя воля се приведе в обикновено алкохолно опиване (тежка степен) или наркотично опиянение и пр., но осъществи обективните признаци на състав на престъпление в състояние на липса на вмняемост (или на невмняемост по чл. 33, ал. 1 НК). За запълването на празнотата в НК се предлага създаването на нова наказателноправна норма (аналогична на чл. 47 ЗЗД, края на текста), на основание на която да се наказват визираните в НК прояви, макар да са извършени „в безсъзнателно състояние” след употреба на алкохол или на други вещества. Съгласно общото правило, преценката за виновното извършване на деянието при прилагането на предлаганата норма се прави с оглед на наличието или на липсата на обстоятелство по чл. 14-16 НК по време на престъпното изпълнение, визирано в нея или по време на употребата на алкохол, наркотик и др.

Изключващите вината обстоятелства могат да се разбират в „тесен” смисъл като посочени в чл. 14-16 НК субективни обстоятелства, които винаги изключват психическо съдържание на умисъла (вината), сред тях открояваме като „класическо изключващо обстоятелство” грешката по чл. 14, ал. 1 НК; - и в „широк” смисъл като прибавим към обстоятелствата в „тесен” смисъл комплекс от множество обективни и субективни обстоятелства, които макар само някои от тях да са посочени в закона (чл. 16 НК), са далечната причина,

която води до липса на психическо съдържание на умисъла (вината), или изключват елемент („длъжен” и „могъл” да предвиди общественото опасните последици) от понятието на непредпазливостта (чл. 14, ал. 2 и чл. 15-16 НК).

§3. Свободата на волята и изключващите вината обстоятелства

В наказателното право свободата на волята логически се проявява първо като вмняемост. В легалното разбиране за вмняемостта като волевата способност на дееца „да ръководи постъпките си” директно е отразена самата същност на свободата на волята като възможност за поведенчески избор. Точно затова вмняемостта е пряка юридическа проекция на свободата на волята. Само вмняемият субект като единствено годен да се въздържа от наказателнопротивоправното деяние, и в този смисъл „да ръководи постъпките си”, е истински „свободен” (т.3.1.).

„Пътят на свободната воля в наказателното право” само започва, но не завършва с вмняемостта. По-нататък този път логически продължава от качество на наказателноотговорното лице към свойства на престъплението и преминава конкретно през вътрешната страна на деянието.

„Необходимостта”, проявяваща се чрез потребностите, произтичащи или обусловени от външните условия на живот се преобразува в „свобода” чрез интелектуалните и волеви процеси, съставляващи вътрешната страна на деянието. Психическите преживявания при последователното протичане или разгръщане на мотивационния процес и формирането на целта, съпътствано с представата за начините и средствата за нейното достигане са механизмът, който трансформира „необходимостта” на определена потребност в „свободата” на избора за нейното задоволяване и на конкретния способ и средства за това (т.3.2.).

На края на логическата верига „свободата на волята” се свързва с вината. Но изборът на поведение става виновен не сам по себе си, а в рамките на алтернативата „престъпно-непрестъпно”. Само виновно действащият субект има свободата на избора да се въздържа от извършването на общественото опасно и противоправно деяние. При умисъла деецът извършва обективно съставомерното деяние въпреки контрамотивационният потенциал на представата за неизбежното или възможно настъпване на общественото опасни последици. При непредпазливостта деецът не е осъзнавал общественото опасния характер на деянието, но е имал реалната възможност за

това. Ако той бе проявил в рамките на своите задължения необходимото внимание и грижа, на които е бил способен, тогава би реализирал съществуващата възможност да изведе в съзнанието си представата за възможните общественноопасни последици на своето деяние, която би му позволила да ги избегне.

Съзнаването или възможността за съзнаване на обществената опасност създават поведенческата алтернатива, включваща като възможен вариант избора за въздържане от извършването на съставомерно посегателство. В този контекст те стоят в основата на укоримостта на виновно извършеното противоправно деяние.

„Свободата” като възможност за свободно вземане на решение и избор в рамките на общественосъобразното поведение или като свободен избор, но и с оглед на обществената оценка на деянието, може да бъде изключена от липсата на вина. При липсата на вина субектът не е предвиждал и не е могъл да предвиди настъпването на общественноопасните последици на деянието. Очевидно конкретният субект, действал при конкретните условия на време, място и обстановка, след като не само не е съзнавал, но не е имал и възможността да осъзнае общественоеопасния характер на извършеното, не би могъл да има причина да се въздържи от него. Той не е могъл да изведе в съзнанието си контрамотив, свързан с възможността или неизбежността на причиняването на общественоеопасни последици, и на тази основа да промени начина, средствата или обстоятелствата на извършване на деянието, или да се въздържи от извършването на конкретното противоправно деяние, ако то е единственият начин за удовлетворяването на неговата потребност (3.3.).

Само субект със свободна воля, който взема решение и действа при реална възможност за избор от два или повече варианта на поведение, изобщо може да извърши престъпление и да бъде наказан за него. Вменяемостта, деянието (вътрешната страна на деянието) и вината са неразривно свързани със свободата на волята. Вменяемостта - вътрешната страна на деянието - вината могат да се разглеждат като релация или композиция („субективно основание на наказателната отговорност”), чиято нормативна уредба в НК тройно гарантира свързването на наказателната отговорност със свободната воля на деца. И то, именно в тази последователност. Нашият НК третира вменяемостта като качество на наказателноотговорното лице (субект на

престъпление), а деянието и вината като свойства на престъплението (чл. 9, ал.1 НК), което обявява за единственото основание за наказателна отговорност (чл. 35, ал. 2 НК). Така всъщност нашето наказателно право последователно провежда принципалната постановка, че наказателна отговорност за осъществено противоправно посегателство възниква само за субект, който е действал със свободна воля. Свободата на волята е общата платформа, обединяваща вменяемостта, вътрешната (психическата) страна на деянието и вината, които на тази обща база, в широк смисъл (без да заличаваме разликите между тях), можем да разбираме като „субективното основание” на наказателната отговорност (разбира се при задължителното наличие и на вината). Наличието на вина означава и е последната гаранция, че субектът е проявил волята си свободно. Фундаменталната за съвременното наказателно право връзка „свобода-отговорност” дава морално-етичната и рационална причина за наказателната отговорност.

Нормите на чл. 14-16 НК са правното основание за изключването на наказателната отговорност на вменяемо лице, чието обективно съставомерно деяние не изразява неговата свободна воля (т.3.4.).

Изследването в глава първа е обобщено в следната дефиниция за изключващите вината обстоятелства: това са обстоятелства, които изключват психическо съдържание на умисъла (вината) или законово установен елемент от понятието на непредпазливостта за вменяемия субект на общественотоопасното деяние, осъществило обективните признаци на състав на престъпление, и които представляват последната и абсолютна правна гаранция за изключването на наказателната отговорност, когато извършеното не изразява свободната воля на деца и не заслужава укора на правноорганизираното общество.

Глава втора. Грешката по чл. 14 НК

§1. Понятие за грешката като изключващо вината обстоятелство

При грешка като изключващо вината обстоятелство винаги липсва правилна или съответстващата представа относно признак на осъществения „обективен състав” на престъпление.

„Фактическите обстоятелства”, съставляващи предмета на грешката, са на първо място фактите, онтологичните дадености. Грешката по чл. 14 НК

обаче не трябва да се отъждествява с грешката във факта (errorfacti). Към „фактическите обстоятелства” по смисъла на чл. 14 НК принадлежат също и „нормативни обстоятелства”, „нормативни качества”, „правни признаци”, „юридически моменти” и др. под. Изобщо „фактическите” обстоятелства могат да бъдат и от нормативно естество стига да са посочени в осъществения „обективен състав”. Например предмет на грешка по чл. 14 НК може да бъде чуждата собственост върху вещта, нарушаването на нормативни разпоредби или правила (чл. 136, чл. 253б, чл. 254а, чл. 342-343, чл. 389 и др. НК), липсата на разрешение - „без разрешение” (чл. 242, чл. 252, ал.1,2, чл. 339, чл. 339а, чл. 380, чл. 386 и др. НК), „противозаконност” или „неправомерност” на деянието (чл. 206, чл. 216, чл. 216а, чл. 270, чл. 346 и др. НК).

Към „фактическите обстоятелства” на грешката отнасяме също и правни понятия („длъжностно лице”, „неистински документ”, „държавна тайна” и др.). За умисъла е достатъчно деецът да съзнава житейските реалности, от които правните понятия, посочени в състава, са извлечени, и които са достъпни за познанието на всекиго - че действа във връзка със заеманата длъжност в държавно учреждение („длъжностно лице”), че подписва разписка от чуждо име („неистински документ”), че издава важна за националната сигурност информация („държавна тайна”). С други думи, достатъчно е деецът да разбира същността на явлението, дефинирано в закона, и на тази основа да разбира естеството на обществените отношения, които засяга, респективно общественоопасния характер на своето деяние. Не е нужно да знае, че фактическите реалности, стоят в основата на понятийни елементи, че тези елементи са обединени в правно понятие, нито правния термин, с който то се означава, още по-малко неговата легална дефиниция (на „длъжностното лице”, „неистинския документ”, „държавната тайна”), или нормата, където тя се съдържа.

Грешката е правнорелевантна, ако деецът не е съзнавал обективен признак на осъществения състав. Няма значение, дали този законов признак описва факт или нормативно обстоятелство, респективно правно понятие.

Всяка грешка в съставомерно обстоятелство изключва съзнанието на дееца за обществената опасност на извършеното деяние, и оттук - „предвиждането на общественоопасните последици”, което е нужно за наличието на умисъл, и възможността за което се изисква за

непредпазливостта. „Незнанието” по смисъла на чл. 14 НК е равнозначно на „непредвиждане на общественотоопасните последици” (т.6).

Щом като несъзнаването на обективно съставомерно обстоятелство означава, че деецът „не е предвиждал настъпването на общественотоопасните последици”, тогава грешката по смисъла на чл. 14, ал. 1 НК би трябвало да изключва не само умисъла, но и самонадеяността относно извършеното противоправно деяние. Защото съгласно разпоредбата на чл. 11, ал. 3 НК при самонадеяност деецът „е предвиждал настъпването на тези последици”. Нашият законодател не е последователен и не съобразява основното положение, че „предвиждането на общественотоопасните последици” е нужно не само за наличието на умисъл, но и за самонадеяността. Грешката по чл. 14, ал. 1 НК изключва не само умисъла, но и самонадеяността, а тази по чл. 14, ал. 2 - само небрежността, респективно вината (т.6.5. и т.7).

Самонадеяността като форма на непредпазливост може да бъде изключена на две различни правни основания. Едното - е нормата на чл. 14, ал. 1 НК - при грешка относно обективно съставомерно обстоятелство (тогава деянието е небрежно). Другото правно основание е разпоредбата на чл. 15 НК и е приложимо, когато деецът не е в грешка по смисъла на чл. 14 НК и в обществената опасност на извършеното деяние (т.6.5. и т.8.3.).

Неуредена в чл. 14 НК остава грешката, която изключва съзнанието за обществената опасност, респективно - умишлената вина (чл. 11, ал.2 НК) и самонадеяността (чл. 11, ал.3 НК). Съответно липсата и на възможност за съзнание на обществената опасност изключва и небрежността. Грешката в обществената опасност на деянието, макар и неуредена в нашия НК, е позната и на съдебната практика (вж. например ППВС № 12/73, т.9).

Грешката в обществената опасност трябва да носи родовите белези на изключващо вината обстоятелство и да разкрива видовете белези на грешката като незнание или заблуждение или като субективно обстоятелство, изключващо психическо съдържание на вината. Тази грешка трябва да се отличава от грешката по чл. 14 НК. Тя има самостоятелна роля и правно значение. Макар и деецът да не е в грешка по чл. 14 НК и да съзнава всички обективни обстоятелства, визирани в осъществения състав на престъпление, поради друга грешка относно елемент от обективната действителност

(относно наличието на обстоятелство, изключващо обществената опасност и противоправността на деянието) , той не съзнава обществената опасност на своето деяние.

Но съзнанието за обществената опасност на деянието, или възможността за него, е абсолютно необходимо за наличието на вина по българското наказателно право. Грешката в обществената опасност изключва умисъла и самонадеяността, респективно вината изобщо, въпреки представата за фактическите последици на извършеното деяние. Предвиждането на общественоопасните последици включва не само представата за външните, обективни особености на последиците, но и тази за техния и на причиняващото ги деяние общественоопасен характер. При самонадеяността съгласно чл. 11, ал. 3 НК деецът „е предвиждал настъпването на общественоопасните последици”. Следователно той е съзнавал общественоопасния характер на деянието. Ясно е също, че ако той няма представа за обществената опасност не само не е възможно да предвижда общественоопасните последици, но и няма как да е „мислил да предотврати” последиците, макар и да е наясно с фактическото им съдържание. Деецът няма мотив да предотвратява предвижданите фактически последици, ако няма представа за тяхното обществено значение или не съзнава, че те са общественоопасни. Несъзнаването на обществената опасност изключва не само умисъла, но и самонадеяността. Остава открит единствено въпросът за небрежността, но не е и изобщо за непредпазливостта.

Логично е да заключим, че грешката в обществената опасност трябва да бъде изрично уредена като изключващо вината обстоятелство и така да бъде завършена уредбата на института на изключващите вината обстоятелства в нашия НК.

Липсата на обстоятелство, изключващо обществената опасност и противоправността на деянието не е елемент на състава на престъплението. Несъзнаването на липсата или погрешната представа за наличието на обстоятелство по чл. 12-13а НК при мнима неизбежна отбрана, мнима крайна необходимост и пр. всъщност е „незнание” на несъставомерно негативно обстоятелство. И тъй като деецът съзнава всички обективни признаци на състава, разпоредбата на чл. 14 НК е неприложима. Изправени сме пред същинска грешка в обществената опасност. Аналогично стоят нещата и

тогава, когато субектът на обективно съставомерното деяние действа при неизбежна отбрана, крайна необходимост и пр., но не съзнава, че е в нарушение на някое от законовите изисквания на тези институти, всичките абсолютно необходими за обществената полезност и правомерност на вредоносното деяние (чл. 12-13а НК).

От гледна точка на теорията за негативните признаци съставът може да съдържа негативен признак. Негативните признаци играят в състава на престъплението същата роля, като позитивните. Според тази теория съставът на престъпление включва като задължителен негативен елемент липсата на обстоятелство, изключващо обществената опасност и противоправността, защото тогава признаците на законовия състав ще бъдат не само необходими, но и винаги достатъчни за очертаване на обществената опасност на съответстващите им деяния. Щом деянието съответства на състава то ще бъде винаги общественоопасно и съставомерно (противоправно). Деянията например при неизбежна отбрана ще бъдат изключени от техния кръг поради несъответствие с (неосъществяване на) негативния признак на състава. Следователно съзнаването от дееца на всички признаци на осъществения състав безусловно ще означава, че той съзнава обществената опасност и предвижда настъпването на общественоопасните последици на своето деяние, както и обратно - несъзнаването дори само на един от признаците, включително и на негативния при мнима неизбежна отбрана, мнима крайна необходимост и пр., също безусловно ще означава класическа грешка по чл. 14 НК и несъзнаване на обществената опасност. Ако проявим въображение можем с известно усилие да си представим, че все пак съставите на престъпление винаги, макар и не изрично - по аргумент на противното от нормите на чл. 9, ал.2 и 12-13а НК, които са норми от общата част на НК със значение за всички норми от особената част на кодекса, съдържат негативен признак, който визира липсата на обстоятелство, изключващо обществената опасност и противоправност. Защото такъв негативен признак е винаги абсолютно необходим за отразяване на обществената опасност в закона. При това можем да използваме аналогията на мълчаливото отразяване на умисъла в състава, по аргумент на противното от чл. 11, ал. 4 НК. От такава позиция е разбираемо становището, че чл. 14, ал. 1 НК е приложим не само при липса на представи, или погрешни такива по отношение на фактическите

признаци, които принадлежат към състава на престъплението, но и досежно общественотоопасния характер на извършеното (р. 646-06-III).

Но все пак това е само една теория и твърде спорно тълкуване на чл. 14 НК. Освен това не би следвало правните последици от грешката в обществената опасност да се извеждат от чл. 11, ал. 2 и 3 НК. Институтът на грешката като изключващо вината обстоятелство следва да бъде кодифициран. Във връзка с това е правилно разпоредбата на чл. 14 НК изрично да урежда и грешката в обществената опасност. Следва да помислим за разширяването на приложното поле на института, което да обхване и несъзнаването на общественотоопасния характер на извършеното, вследствие на грешка за наличието на обстоятелство, изключващо обществената опасност и противоправност на деянието (по подобие на §8 НЗ на Австрия и на §35 НЗ на Германия).

В параграфа е отделено специално внимание на проблемите на съзнаването на обществената опасност на извършеното деяние (т.9). В този контекст е изведено ново понятие – „социална невменяемост”, като възможна хипотеза на липсата на вмменяемост (т.10).

Грешката е несъзнаването от вмменяемия субект на общественотоопасното и противоправно деяние на обективно обстоятелство, посочено в състава на престъплението, или на липсата на обстоятелство, изключващо обществената опасност и противоправността на деянието, което изключва умисъла и самонадеяността относно това престъпление, както и небрежността, ако деецът не е имал възможността да съзнава съставомерното обективно обстоятелство или обществената опасност, респективно настъпването на общественотоопасните последици; като изключва вината грешката представлява последна и абсолютна правна гаранция за ненаказването на субекта, чието деяние не изразява свободната му воля и не заслужава укора на правноорганизираното общество(т.11).

§2. Грешката през призмата на състава на престъпление

Грешката в причинната връзка е класическа грешка по смисъла на чл. 14 НК. Ако деецът е предвиждал реално настъпилния престъпен резултат (въпреки почти задължителното разминаване на неговите предварителни представи с някои детайли или подробности в развитието на причиняването), тогава няма грешка в причинната връзка. Няма грешка в причинната връзка,

когато началният и крайният момент на развитие на причинната връзка (действие и резултат) се обхващат правилно от представата на лицето, но междинните звена се представят неправилно. Ако деецът е предвиждал настъпването на общественноопасните последици, макар и изненадан от фабулата на рагръщането на причинния процес, няма как умисълът и вината да бъде изключени.

Няма грешка в причинната връзка и тогава, когато деецът е предвиждал съставомерните последици, но като страничен или допълнителен резултат от своето деяние, и като се е съгласил с тяхното настъпване, действа с евентуален умисъл, или самонадеяно, ако ги е предвиждал само *in abstracto*.

Правилно е да изхождаме от тези принципни постановки, а не от неопределени, и трудно приложими в практиката оценъчни критерии - дали „е съществено отклонението в причинния ход“, или грешката е в „някои несъществени подробности в причинния ход“; дали „станалото е адекватно на поставената чрез деянието причина“ или е „нещо атипично“; дали „несъответствието излиза зад пределите на общо предвиденото развитие или извън неговите общи черти“ и пр. Не може решаването на въпросите за вината и отговорността да бъде поставено на такава аморфна плоскост (т.1).

Някои от елементите на законовите състави може да са свързани с характера и степента на обществената опасност, а не с нейното наличие. Такива признаци, нека ги наречем „особени“, има в квалифицирани (например - чл. 116, 131 НК) или поглъщащи (например - чл. 104 НК) състави. Деецът не действа умишлено или виновно по отношение на последиците, визирани в квалифицирания или поглъщащия състав, тъй като несъзнаваният признак е техен елемент. Той не предвижда тези последици в смисъл, че не съзнава спецификата в техния характер, свързана с обекта (че държавната тайна се издава именно на чужда държава, или че се умъртвява длъжностно лице), или не съзнава по-високата степен на тяхната обществена опасност (че убийството или телесните повреди са причинени на бременна жена или родител) (т.2).

Незнанието на несъставомерно обстоятелство не само не оказва никакво влияние върху представата на дееца за фактическите особености на престъпното деяние и причинените съставомерни последици, но и за съзнаването на тяхната обществена опасност. Ето защо липсата на представа

или погрешната представа относно несъставомерно обстоятелство няма отношение към наличието и формата на вината, с която се осъществява престъплението. Грешката в несъставомерно обстоятелство не може да изключи вината, с която се осъществява престъплението, но може да окаже влияние върху нейната степен (т.3).

Грешка има, когато е даден обективен състав, а липсва субективният (чл. 14 НК). При „обратната грешка” - обратно - липсва обективният състав, а е налице субективният състав в съзнанието на субекта на деянието.

Поначало „обратната грешка” съставлява т.нар. „мнимо престъпление”. При „мнимо престъпление” деянието изобщо не осъществява състав на престъпление. Дори деянието обективно да е с висока степен на обществена опасност, щом „липсва обективният състав”, то не е наказателнопротивоправно и не представлява престъпление. Престъплението не съществува в действителността, а само във въображението на дееца. Деецът се заблуждава, че върши престъпление, погрешно мислейки, че извършеното деяние е обявено от закона за наказуемо, или че въздейства върху годен обект с годни средства, или че не малозначително, или че липсва обстоятелство по чл. 12-13а НК, или че нарушава изискванията на тези разпоредби, напримеркато превишава пределите на неизбежната отбрана. „Обратната грешка” може да бъде както „юридическа”, така и - „фактическа”.

„Обратната грешка” е по-широка категория от „мнимото престъпление”. Възможно е „обратната грешка” да представлява „липса на обективен състав”, но не изобщо, а само в сравнение с погрешните представи на дееца или съобразно „субективния състав” в неговото съзнание. Тогава извършеното не е „мнимо”, а същинско престъпление. Възможно е деянието наистина да съществува състав на престъпление и да е съставомерно (в най-тесен смисъл), но „субективният състав” в съзнанието на субекта да е по-богат в сравнение с осъществения състав на престъпление. Според неговата погрешна представа извършеното деяние осъществява допълнително и други обективни съставомерни признаци, които липсват в действителност. Например деецът осъществява обективните признаци на основния състав на престъплението, но според него извършеното съдържа и квалифициращ признак (обидата е по чл. 146, ал. 1 НК, но извършителят погрешно смята, че обижда длъжностно лице при изпълнение на службата му – чл. 148, ал.1, т. 3

НК). При такива случаи на „обратна грешка” престъплението е правилно да бъде квалифицирано по реално осъществения състав на престъпление или това е съставът, чийто всички обективни признаци са наистина осъществени и са обхванати от умисъла на дееца (в примера обидата следва да се квалифицира по чл. 146, ал.1, а не по чл. 148, ал.1, т. 3 НК). Наказателноправната квалификация на деянието съобразно погрешната представа на дееца или по състава, сочен от „умисъла” на дееца, надхвърлящ обективната рамка на действително извършеното и при обективна несъставомерност на извършеното по този състав, е недопустимо. При „обратната грешка” относително наличието на квалифициращ признак правилната квалификация е довършено престъпление по основния състав, а не опит за престъпление по квалифицирания състав (т.4).

Субективистичният подход е еднакво недопустим, както когато води до утежняване на наказателната отговорност в случаите, при които несъставомерното обстоятелство - предмет на грешката е квалифициращо престъплението, така и в обратния случай - на незаконосъобразно прилагане на нормите на чл. 118, 119 и 132, ал. 2 НК, предвиждащи по-леко наказание. Дълголетната практика на ВС и изобщо утвърденото в нашата юриспруденция разбиране, че щом деецът, изпаднал в състояние на силно раздразнение е убеден, макар и погрешно, че пострадалият е извършителят на тежко противозаконно действие срещу него или негови близки, умисъл за убийство по чл. 115-116, ал.1, т. 1- 6 НК няма, и следва да бъде приложен чл. 118 НК, предизвиква възражения. Наказателноправната квалификация по чл. 118 НК е недопустима, по разбираемата и напълно достатъчна причина, а именно, че умъртвяването на лице, което в действителност не осъществило насилието срещу дееца, е обективно несъставомерно по тази разпоредба. Погрешната субективна представа на дееца не може да замести неосъществените (липсващите) обективни признаци на състава по чл. 118 НК. Всъщност деянието е съставомерно (обективно и субективно) по чл. 115-116, ал.1, т.1-6 НК. Заблудението на дееца и състоянието на силно раздразнение трябва да доведат до смекчаването на неговата наказателна отговорност. Но при индивидуализацията на наказанието. А не чрез механизма на неправилната наказателноправна квалификация. „Степента на вината” е пониска, защото деецът не съзнава действителната степен на обществена опасност на извършеното от него (т.5).

§3. Видове на грешката - „неизвинителна” и „извинителна”; „фактическа” и „юридическа” грешка

В българската теория и съдебна практика няма напълно утвърдено, единно разбиране за видовете на грешката - „неизвинителна” и „извинителна”.

В нашата по-стара теория под „извинителна” грешка, наричана още „съществена”, се разбира „правнорелевантната” грешка. Това е грешката, която има за предмет съставомерно обстоятелство, или грешка, която изключва съзнанието на дееца за противоправността на извършеното деяние, доколкото то е третирано като задължителен елемент на умисъла. Обратно - „неизвинителна” е правноирелевантната грешка. Това е грешка, отнасяща се за обстоятелства, представата за които стои извън психологическото съдържание на вината.

В по ново време класификационният критерий се променя и се свързва с правните последици на грешката. „Неизвинителната” грешка по чл. 14, ал. 1 НК изключва не само умисъла, но и самонадеяността. При това независимо от конкретната причина за заблуждението. Субектът на тази грешка обаче е „могъл”, т.е. имал е възможността да изведе в съзнанието си правилната представа относно съставомерното обстоятелство и да предвиди последиците от своето противоправно деяние. Следователно грешката по чл. 14, ал.1 НК не изключва небрежността и наказателната отговорност, ако такава е предвидена в закона и за извършено по непредпазливост престъпление. „Извинителната” грешка по чл. 14, ал. 2 НК изключва небрежността, респективно вината изобщо. Деецът не е имал възможността да се ориентира в конкретната ситуация и да има знание за всички обстоятелства, визирани в осъществения състав. Такова лице не носи наказателна отговорност.

„Фактическата” грешка е не толкова грешка във „фактите” или в „онтологичните дадености”, колкото грешка във „фактическите обстоятелства”. Именно терминът „фактическите обстоятелства” (визирани в осъществения състав на престъпление) който винаги или традиционно от 1896г. присъства в правната уредба на грешката по нашето наказателно право дава наименованието на този вид грешка като „фактическа”. И тъй като съставът визира и „нормативни обстоятелства” грешката във „фактическите обстоятелства” не трябва да се отъждествява с грешката във факта- *errorfacti*

- и да се противопоставя на *errorjuris*. Всъщност „фактичката“ грешка се разбира като правнорелевантната грешка. Но все пак *errorfacti* попада винаги и само в приложното поле на „фактичката грешка“ и никога в този на „юридическата“. Като правнорелевантна, т. нар. „фактическа грешка“ по българското наказателно право е несъзнаване на обективно съставомерно обстоятелство (чл. 14 НК) или на общественноопасния характер на деянието.

„Правната“ грешка, като контрадикторна на „фактичката“, всъщност е съответно - правнорелевантната грешка. „Правната“ грешка не изключва вината. „Правната“ грешка винаги е „*errorjuris*“. Но не обхваща тази част от „*errorjuris*“, която е правнорелевантна или това е грешката в нормативно обстоятелство, визирано в съответния състав на престъпление.

Докато „фактичката грешка“ е по-широка категория от „*errorfacti*“ (като обхваща и правнорелевантната част от „*errorjuris*“), „правната грешка“ е по-тясна категория от „*errorjuris*“ и не обхваща тази нейна част, която изключва вината. Наименованието „правна“ („юридическа“) грешка идва не само като антоним на „фактическа“ (другия вид грешка от рода), но и от обстоятелството, че „правната грешка“ все пак е винаги и само „*errorjuris*“.

Глава трета. „Случайното деяние“ (чл. 15 НК)

§1. Понятие за „случайно деяние“ като изключващо вината обстоятелство

В глава втора, §1, т. 6.5. е развита тезата, че самонадеяността може да бъде изключена на две различни, при това алтернативни, правни основания. Едното основание е нормата на чл. 14, ал. 1 НК – при грешка относно обективно съставомерно обстоятелство.

Другото правно основание е именно разпоредбата на чл. 15 НК. Тази разпоредба е приложима при наличието на алтернативната хипотеза, когато деецът не е в грешка по смисъла на чл. 14 НК, когато е съзнавал всички обективни съставомерни обстоятелства; и когато освен това не е в грешка и относно обществената опасност (гл. втора, §1, т. 8.3 и т. 8.4.). Тогава (при наличието на двете кумулативни условия за липсата на грешка - по смисъла на чл. 14 НК и в обществената опасност) той е предвиждал настъпването на общественноопасните последици *inabstracto* (гл. втора, §1, т.6.2.).

Ако деецът е предвиждал настъпването на страничните престъпни последици не само *inabstracto* или по принцип, но и *inconcreto*, при извършването на собственото му деяние при конкретните условия на време, място и обстановка, той се съгласява с тяхното настъпване и действа с евентуален умисъл.

Но, ако деецът е „мислил да ги предотврати” ще има самонадеяност (чл. 11, ал. 3 НК). Деецът е „мислил да предотврати” последиците, когато е бил напълно уверен, че принципно възможните общественоопасни последици няма да настъпят в конкретния случай при извършването на неговото деяние защото е разчитал на реално съществуващи препятстващи фактори. Иначе казано, ако е „мислил да ги предотврати”, деецът „не е предвиждал настъпването на общественоопасните последици” (*inconcreto*), напълно убеден, че ще ги избегне при извършването на конкретното деяние. В теорията е утвърдено становището, че „и при съзнателната, и при несъзнателната непредпазливост деецът не причинява съзнателно страничните престъпни последици”.

Изобщо, „непредвиждането на общественоопасните последици” е общата база на двете форми на непредпазливостта, а „предвиждането” - на умисъла.

Когато факторите, достатъчни според дееца да осуетят последиците, се проявят при определени специфични обстоятелства, които водят до невъзможност за него да осъзнае обективната необоснованост на своята субективна увереност, или (което е същото) – до невъзможност да предвиди последиците *inconcreto*, тогава самонадеяността е изключена, респективно - вината. Самонадеяността и вината са изключени, но не от грешка по чл. 14, ал. 2 НК или от извинителна грешка в обществената опасност, каквито липсват, а защото „деецът не е бил длъжен или не е могъл да предвиди настъпването на общественоопасните последици”. Ще бъдем изправени пред „случайно деяние” по смисъла на чл. 15 НК. При това тази норма е единствено приложимата при липсата на грешка.

Безспорно, когато деецът изобщо не предвижда последиците от своето деяние не само *inconcreto*, но дори и *inabstracto* - в смисъл, че изобщо не осъзнава въздействието на деянието върху индивидуално определен (конкретно даден) предмет на посегателство, ще действа небрежно, ако е бил

длъжен и е могъл да ги предвиди (чл. 11, ал. 3 НК). Но, ако „не е бил длъжен или не е могъл” да предвиди тяхното настъпване, небрежността е изключена. Тогава отново ще бъдем изправени пред „случайно деяние” по смисъла на чл. 15 НК. Разпоредбата урежда липсата на небрежността, която е другата форма на непредпазливостта (т.2).

В параграфа (т.4 и 5) се разкрива съдържанието на обективния критерий („длъжен”) и на субективния критерий („могъл”) да предвиди настъпването на общественноопасните последици, като критерии на непредпазливата вина, а тяхната липса, или липсата на единия от тях, като елемент на понятието за случайно деяние (чл.15 НК). „Обективният признак на небрежността очертава рамките на дължимото, т.е. това, което деецът е бил длъжен да предвиди. За да се прецени дали деецът е бил длъжен да предвиди престъпния резултат, трябва да се отговори на два въпроса. Първо, какво поведение дължи субектът в дадения случай? Дължимото поведение се определя от правилата, които регламентират съответната дейност. Тези правила са изработени от обществената практика, науката, техниката и най-често са изрично закрепени в нормативен акт. Правилата очертават границата на грижата, която трябва деецът да прояви, за да избегне общественноопасния резултат (...) Вторият въпрос е, отклонил ли се деецът от дължимото поведение и в какво се е изразила това отклонение? (...)” (р.659-94-I, Сб., с.10-11). „Могъл да предвиди настъпването на общественноопасните последици” (чл.11, ал. 3 НК), или „не е могъл да предвиди настъпването на общественноопасните последици” (чл. 15 НК), означава че в първия случай за субекта на общественноопасното и противоправно деяние е съществувала, а във втория - съответно - не е съществувала възможност да предвиди последиците на своето деяние (гл. първа, §1, т. 1.2.).

Установените нормативни и други изисквания на дължимото поведение определят обективните рамки, в които трябва да се преценява субективния критерий („могъл”) или субективната възможност на дееца да предвиди настъпването на общественноопасните последици. Ако не се държи сметка за обективно съществуващите правила, задължителни за дееца, би се стигнало или до волунтаристично обосноваване винаги на съществуваща възможност, или обратно - до неоснователно оневиняване при една само привидна „невъзможност” за предвиждане на общественноопасните последици.

„Същинската” невъзможност на дееца да предвиди последиците, която изключва вината, означава, че той „не би могъл” да ги предвиди, дори и да беше изпълнил всички нормативни и други изисквания на дължимото поведение и мобилизирал докрай своя психически капацитет и вниманието, на което е способен (т. 5.4. и т.5.6.).

Възможността за предотвратяване настъпването на общественоопасните последици трябва да се разглежда като задължително условие за наказателната отговорност на дееца, който не е предвиждал настъпването на общественоопасните последици (т.6.).

„Случайното деяние” е неадекватно отражение в съзнанието на вмения субект на общественоопасното и противоправно деяние на елементи на обективната действителност, визирани в състава на престъплението, поради което той изобщо (дори *in abstracto*) не е предвиждал общественоопасните последици, или е погрешна оценка на субекта относно съществуващите препятстващи фактори, поради която не е предвиждал настъпването на общественоопасните последици (*in concreto*) при конкретните обстоятелства на извършване на собственото му деяние, когато не е имал възможността да ги предвиди, или макар и да е имал тази възможност, не е могъл да ги предотврати, като невъзможността за предвиждане и предотвратяване настъпването на общественоопасните последици изключва свободната воля и двете форми на непредпазливостта, респективно вината, както и основанието за укор на правноорганизираното общество към субекта на „случайното деяние” (т.8.).

§2. Грешката и „случайното деяние”

Когато деецът изобщо (дори *in abstracto*) не предвижда настъпването на съставомерните последици, той действа при грешка по смисъла на чл. 14 НК (§1, т.8). Непредвиждането или несъзнаването на фактическите последици би могло да се прецени и като „незнание на фактическо обстоятелство, което принадлежи към състава на престъплението” (чл. 14, ал.1 НК). С други думи, именно последиците, които са настъпили като страничен или допълнителен резултат от извършеното деяние, може да са това фактическо обстоятелство, „принадлежащо” към законовия състав, което представлява предметът (обектът) на „незнанието”. Тогава родовото понятие за правнорелевантната грешка (чл. 14 НК) съставлява отрицателния елемент - „непредвиждане на

общественоопасните последици” от понятията за небрежността и за „случайното деяние”. Когато деецът „не е могъл” да има знание за съставомерния резултат, можем да приемем, че „извинителната” грешка (чл. 14, ал. 2 НК), която изключва небрежността, лежи в основата на „случайното деяние”. Щом „случайното деяние”, когато изключва небрежността, е неразривно свързано с „извинителната грешка”, нормата на чл. 15 НК може да бъде заместена с тази на чл. 14, ал. 2 НК като правно основание за изключването на небрежността.

От друга страна, грешката относно което и да е от обективните съставомерни обстоятелства води до „непредвиждане на общественоопасните последици” (гл. втора, §1, т.6.2., т.7 и 8.3.). Но непредвиждането от субекта на общественоопасните последици е елемент от понятието за „случайното деяние”. Това от своя страна прави допустимо прилагането на чл. 15 НК като правно основание за изключването на небрежността при каквато и да е грешка по смисъла на чл. 14, ал. 2 НК, независимо от нейния предмет.

Можем да направим извод, че приложните полета на нормите на чл. 14, ал. 2 и на чл. 15 НК (когато чл. 15 НК изключва небрежността) поначало съвпадат. Този извод се споделя и в съдебната практика.

При по-задълбочен анализ, обаче, откриваме хипотези, при които изводът за липсата на небрежност и вина може да се основава само на едната от нормите - чл. 14, ал. 2 НК или чл. 15 НК.

В гл. втора, §2, т.2 е анализирана хипотезата, при която престъпното деяние осъществява два законови състава, като единият от тях инкорпорира напълно признаците на другия. Бе уточнено, че е възможно, поради грешка по чл. 14, ал. 2 НК вината да липсва само за деянието по инкорпорирания състав. Това е така защото според чл. 14 НК грешката изключва умишъла (вината) само относно „това престъпление”, към чийто състав принадлежи несъзнаваното фактическо обстоятелство. В този смисъл грешката е „относително” изключващо вината обстоятелство. За обосноваване на липсата на вина за деянието по квалифицирания или поглъщащия състав чл. 15 НК е неприложим. Това е така защото при наличието на умишлено престъпление по основния или погълнатия състав, не би могло, същото това деяние, причиняващо същите фактически последици (в примерите – умъртвяване, нараняване, издаване на държавна тайна) едновременно с това

да бъде и „случайно”. При „случайното деяние” изобщо липсва вина към определени общественоопасни последици. „Случайното деяние” е „абсолютно” изключващо вината обстоятелство.

Разпоредбата на чл. 15 НК е единствено приложима за изключването на вината по отношение на настъпилите несъставомерни общественоопасни последици на умишленото или непредпазливо престъпление. Тъй като са невиновно причинени, съдът не може да ги вземе предвид при индивидуализацията на наказанието (гл. втора, §2, т.3). Чл. 15 НК е правното основание за изключване на вината за причиняването на всички, изобщо на общественоопасните последици, независимо дали са съставомерни, или несъставомерни. Самото обстоятелство, че последиците са несъставомерни, е напълно достатъчно за да изключи приложението на чл. 14 НК. Освен това, когато деецът е в грешка относно обществената опасност на деянието, която понастоящем не е уредена в чл. 14 НК, тогава нормата на чл. 15 е единственото правно основание за изключването на вината.

С оглед на хипотезите на единствена приложимост на нормата на чл. 15, и особено с оглед на съображението, че когато деецът не действа при грешка по смисъла на чл. 14 НК, или при грешка в обществената опасност, самонадеяността може да бъде изключена единствено на основание на нормата на чл. 15 НК, нейното оставане в НК ми се струва без алтернатива.

§3. Проблемът за относимостта към вината на обективния критерий „длъжен да предвиди” настъпването на общественоопасните последици

С включването на критерия „длъжен да предвиди” в понятието за небрежността (чл. 11, ал. 3 НК) законодателят еклетино събира в едно понятие несъвместими елементи. Недопустима е еклетиката едновременно на противонорменост и вина (т.1.2); общ, обективен критерий и индивидуална, субективна вина (т.1.3.); нормативен елемент и психически субстрат (т.1.4.); длъжимо и съществуващо (т.1.6.); нормативна и психологическа теория за вината (т.1.6.).

Обективният критерий „длъжен да предвиди” се характеризира с ограниченост и неопределеност.

„Длъжен да предвиди” трябва да бъде изведен от съдържанието на небрежността и легалната дефиниция за нея по българския НК, съответно „не бил длъжен” - от понятието за „случайното” деяние по чл. 15 НК (т.1.7.).

Когато деецът е „бил длъжен” да предвиди последиците, неговото деяние винаги е общественоопасно и наказателнопротивоправно, независимо от това дали самото нарушаване на правилата на длъжното поведение е елемент на осъществения състав на престъпление. В зависимост от това дали е „могъл да предвиди” настъпването на общественоопасните последици, или не, неговото деяние е съответно – непредпазливо, или невинно, т.е. „случайно деяние”.

Когато деецът „не е бил длъжен” да предвиди настъпването на последиците, ако самото нарушаване на правилата на длъжното поведение е визирано в състава на престъплението, деянието няма да е наказателнопротивоправно, макар и вредоносно (причинило съставомерните вреди). Следователно въпрос за вина не може изобщо да бъде поставян.

Ако нарушаването на правилата не е отразено в състав на престъпление, независимо че деецът е спазил всички правила за осъществяването на съответната дейност, неговото деяние, причинило съставомерни вреди, е общественоопасно и наказателнопротивоправно (осъществява всички обективни признаци на състава). При тази хипотеза въпросът за вината остава открит и ще бъде разрешен с прилагането на същинския, субективния критерий (т.4.3.).

При тази последна хипотеза конкретният деец действа виновно щом е имал възможността да предвиди („могъл е да предвиди”) последиците, независимо, че „не е бил длъжен”. Въпросът за вината се решава единствено с оглед на автентичния субективен критерий. Вината напълно се еманципира от чуждия и неприсъщ за нейната природа „обективен критерий”.

Но все пак, доколкото е спазил всички правила за внимателно и грижливо поведение, се поставя въпросът дали виновният деец следва да носи наказателна отговорност. Единствената правна възможност деецът, който „не е длъжен да предвиди”, но виновно е причинил съставомерни последици, да не бъде наказан (в съответствие с нашата правна традиция) е законодателят да изключи наказуемостта на противоправното и виновно деяние (да изключи последното свойство на престъплението). Това може да стане само с изрична законова разпоредба (т.5).

Глава четвърта. Изпълнение на противоправна служебна заповед (чл. 16 НК)

§1. Обща характеристика на института на чл. 16 НК

В т. 2 са разгледани условията за приложимост на чл. 16 НК.

Преди всичко разпоредбата се отнася до изпълнението единствено и само на „неправомерна“ заповед. Обективно съставомерното деяние по изпълнението на заповедта е наказателнопротивоправно, а не изобщо „неправомерно“. По-правилно е заповедта да се характеризира като „противоправна“ вместо като „неправомерна“. „Противоправността“ като правно понятие е част от по-широкото понятие „неправомерност“.

Заповедта е противоправна защото заповяданото деяние или деянието по нейното изпълнение е наказателнопротивоправно. Качеството „неправомерност“ на една служебна заповед не се отнася към нейните външни белези като разпоредителен акт, издаден от началник. Окачествяването на заповедта като противоправна тук се свързва единствено с деянието на подчинения, а не със самата дейност на началника относно отдаването на противоправната заповед.

Деянието по издаването на заповедта, строго погледнато, само по себе си не е съставомерно и наказателнопротивоправно. Ето защо не може да обоснове противоправния („неправомерния“ според чл. 16 НК) характер на заповедта. Деянието по издаването на заповедта деривативно „черпи“ своята наказателна противоправност от изпълнението на заповедта, което непосредствено осъществява обективните признаци на законов състав, ако и когато деянието по изпълнението на заповедта бъде реално извършено. В момента на издаването на заповедта деянието на началника е общественоопасно, но все още не е наказателнопротивоправно поради липсата на съставомерното изпълнение.

Съгласно чл. 16 НК заповедта е „служебна“. Тя е отдадена от компетентно лице, което има правомощие да отдава такива заповеди по служба. Компетентното лице адресира служебната заповед до свой подчинен. Деецът, изпълнил противоправната служебна заповед, е служебно подчинен на издателя на заповедта. Между двамата е налице служебна субординация. Накрая, заповедта е служебна и защото по предмет и съдържание има служебен характер, т.е. обхваща въпроси, които са свързани със службата,

към която се числят началникът и подчиненият. Това трябва да бъдат въпроси, които влизат в кръга на служебната дейност на подчинения.

Съгласно чл. 16 НК служебната заповед е „дадена по установения ред”. Самото издаване на заповедта от компетентния началник до негов подчинен трябва да е съобразено с всички формални изисквания или законовата форма, ако има такава, е напълно спазена от страна на началника.

По своите външни белези и поради спазването на формалната процедура деянието на началника по отдаването на служебната заповед до подчинения деец за деяние, което е в кръга на неговата служба, изглежда законосъобразно. С оглед на нейната външна законосъобразност е възможно подчиненият деец да бъде заблуден относно действителната правна природа на заповедта (респективно - относно тази на своето собствено деяние). Формалната правомерност на заповедта води до последното условие, предвидено в чл. 16 НК – заповедта да „не налага очевидно за дееца престъпление”.

В обхвата на чл. 16 НК попадат две основни хипотези. Първата хипотеза е налице, когато деецът изобщо не разбира, че му е заповядано извършването на престъпление. Напълно възможно е поради съчетанието на редица обстоятелства деецът да няма каквато и да е представа относно общественоопасния и престъпен характер на деянието, което извършва. Втората хипотеза, при която чл. 16 НК изключва престъпния характер на деянието е при съмнение на дееца, че може би изпълнява престъпна заповед, без обаче да е сигурен в правилността на своята преценка. Едно само съмнение, несигурното или непълното познаване на правния характер на служебната заповед, не е категорично осъзнаване на действителната правна същност на заповедта, прикрита зад външната фасада на формалната правомерност. Съмнението не е очевидно за дееца престъпление. Наказателната отговорност обаче не може да бъде изключена на основание на чл. 16 НК, когато конкретно за дееца не съществува никакво съмнение, че началникът заповядва извършването на престъпление.

По своята обективна страна отдаването на заповедта не се отличава от деяние на акцесорен съучастник, а нейното изпълнение - от това на съучастник – извършител. Независимо от това, при хипотеза по чл. 16 НК не сме изправени пред задружна престъпна дейност, респективно - пред

факултативно съучастие (чл. 20-21 НК). Мотивирането с отдаването на заповедта на непрестъпно деяние (макар то да осъществява обективните признаци на състав на престъпление), не е съучастие. Началникът, който умишлено е отдал неправомерната заповед следва да отговаря като „посредствен извършител” за престъплението, чийто „обективен състав” неговият подчинен непосредствено осъществява. Началникът умишлено използва подчиненото лице като свое „оръдие” за извършването на престъпление. Отговорността като „посредствен извършител” не зависи от това точно кое свойство на престъплението (по смисъла на чл. 9, ал. 1 НК) чл. 16 НК всъщност изключва за деянието на изпълнителя на заповедта.

§2. Теории относно правната природа на деянието по изпълнение на противоправна служебна заповед

Изпълнението на неправомерна служебна заповед осъществява обективните признаци на състав на престъпление, но съгласно чл. 16 НК ако е заповедта е дадена по установения ред и не налага очевидно за дееца престъпление, деянието не е виновно. В доктрината съществува спор кое от свойствата на престъплението е изключено, така че изпълнението на заповедта, което отговаря на законовите условия по чл. 16 НК, не поражда наказателна отговорност. Според някои автори наказателноправната разпоредба, уреждаща изпълнението на неправомерна служебна заповед, изключва противоправността на деянието по изпълнение на заповедта, според други - вината на подчиненото лице, а според трети - наказуемостта на непредпазливото деяние.

Изпълнението на противоправна служебна заповед по чл. 16 НК не е нито задължително, нито правомерно. Само изпълнението на правомерните заповеди е задължително и правомерно. Необосновани са теориите, според които деянието по изпълнение на противоправна заповед, не е противоправно (т. 2 и т.3.2.).

Когато деецът изобщо не разбира, че му е заповядано извършването на престъпление, той не съзнава общественотоопасния характер на извършеното деяние и не предвижда настъпването на общественотоопасните последици. Тогава единственото правно основание за липсата на умисъл е нормата на чл. 16 НК. При нейното наличие няма нужда липсата на умисъл да се извежда чрез тълкуване от разпоредбата на чл. 11, ал. 2 НК. Ако изпълнителят на

заповедта не е могъл да предвиди последиците ще бъдем изправени пред безвиновно деяние. Тогава нормата на чл. 16 НК урежда конкретна хипотеза на „случайно деяние” по смисъла на чл. 15 НК. Като специална обаче следва да бъде приложена разпоредбата на чл. 16, а не общата норма по чл. 15 НК (т.3.2 и т.3.3.1.).

Но ако деецът е имал възможността да предвиди общественотоопасните последици, непредпазливостта е налице. Въпреки нейното наличие, институтът по чл. 16 изключва наказателната отговорност на изпълнителя на заповедта. Макар и изрично декларирано в чл. 16 НК като „невинно”, непредпазливото деяние на изпълнителя на заповедта е всъщност „ненаказуемо” (не е застрашено от закона с наказание). Поради липсата на последното свойство на престъплението „наказуемост” непредпазливото деяние не е престъпно.

Ако изпълнителят на заповедта се „съмнява”, че извършва престъпление, той действа умишлено. В хипотезата на „съмнение” чл. 16 НК също изключва не вината, а наказуемостта на умишленото деяние (т.3.3.2. и т.3.4.).

Позицията на законодателя за правната природа на деянието по изпълнение на заповедта, генерално обявено за „невинно”, не е достатъчно прецизна.

Глава пета. Новият чл. 16а от Наказателния кодекс

§1. Принудата като изключващо и смекчаващо наказателната отговорност обстоятелство

Обект на принудата като престъпление по чл. 143 НК е свободата на волята или правото на лична свобода. Свободата на волята означава свобода, както на решението, така и на действието. „Свободата на действието” за осъществяване на свободно избраното поведение, логично предполагащо фактическата възможност за това, изразява може би най-пълно и синтезирано свободата на волята. Когато външните обстоятелства или вътрешните условия на личността (невменяемост) детерминират изцяло поведението, като не оставят никаква възможност за избор и „свобода на решението” (тогава е изключена и истинската „свобода на действието”) или изключват

фактичестката възможност за извършването на макар и свободно избраното поведение, тогава свободата на волята е изключена (т.1).

Чрез използването на *vis absoluta* деецът превръща жертвата в свое безволево „оръдие”. При упражняването на *vis absoluta* липсват психическите процеси, характерни за съзнателния волеви акт на деянието. Прилагането ѝ изключва деянието. Ето защо, с упражняването на *vis absoluta* пострадалият никога не може да бъде принуден да осъществи съзнателно волево действие или „да извърши нещо (...) противно на волята му” (чл. 143, ал.1, предл.1 НК), а единствено да „пропусне или претърпи нещо противно на волята му” (чл. 143, ал.1, предл. 2 и 3 НК) (т.2).

По своята същност *vis compulsiva* представлява противоправно и целенасочено въздействие върху психиката на пострадалия, чрез използване на сила, заплашване или злоупотреба със служебно положение (и други способности, непосочени в чл. 143, ал. 1 НК), за да бъде мотивиран да извърши или пропусне нещо противно на волята му (чл. 143, ал. 1, предл. 1 и 2 НК). Независимо дали е използвана физическа сила или заплашване, *vis compulsiva* винаги е въздействие върху психиката на принудения, за да бъде мотивиран да вземе решение въпреки волята си за исканото от дееца действие или бездействие (т.3).

„Пропускането” по чл. 143 НК е възможно както при упражняването на *vis absoluta*, така и при *vis compulsiva*. Но „пропускането” вследствие на *vis absoluta* винаги се основава на отнемането на фактичестката възможност за извършването или продължаването на „свободното действие” (изпълнението на юридическо задължение) и никога на противоправно мотивиране (*vis compulsiva*).

Що се отнася до „претърпяването” на нещо противно на волята на пострадалия, то е възможно единствено при употребата на *vis absoluta*, но не и при *vis compulsiva* (т.2).

Изложеният на *vis compulsiva* е принуден да вземе решение да извърши исканото от дееца деяние, за да постигне целта си за отстраняване на надвисналата сериозна опасност за увреждане (продължаване на увреждането) на застрашеното правно благо. Упражнената *vis compulsiva* задвижва психическите процеси на мотивация, формирането на целта и вземането на решение за нейното постигане, съставлящи вътрешната страна на

деянието. Принуденото действие или бездействие изпълнява съзнателно взето волево решение и затова представлява деяние (т.4).

В крайна сметка, не само субектът на принудата, но и жертвата също иска извършването на принуденото деяние, респективно причиняването на съответните изменения в обективната действителност за да постигне целта си за ликвидиране на опасността. Но е ясно, че техните мотиви и цели са различни. Като упражнява сила или заплашване или злоупотребява с властта си субектът на принудата имплантира като чуждо тяло в съзнанието на пострадалия мотив за исканото деяние. Макар и собствен, този мотив обаче не произтича от „естествения“ интерес на принуденото лице. Той е „изкуствено“ привнесен отвън чрез наложената му (създадена от дееца) необходимост за отстраняването на опасността. Пострадалият от принудата наистина има „свобода на волята“, израз на която е неговото деяние, но тя е ограничена или опорочена (т.4).

Термините „принуди“ и „принуда“ е правилно да се свързват предимно със значението на „мотивира“ или „склонява“ като *viscompulsiva* (с изключение на *visabsoluta* към „пропускане“ по чл. 143 НК), а упражняването на *visabsoluta* да не се означава с „принуди“ (извън изключението), а да се отразява в състава на престъплението с изрази като „чрез употреба на сила“, „като употреби сила“ и др. под., или да се съдържа или включва в тях.

Няма пречка „непосредствената опасност“ по чл. 13 НК да произтича от сила или заплашване, представляващи *viscompulsiva*. Вредоносното деяние на принуденото лице, извършено при условията на крайната необходимост, не е общественоопасно и противоправно (т.4.2.).

Когато принуденото лице правилно отразява в своето съзнание действителността като съзнава отсъствието на „непосредствена опасност“ или на други фактически обстоятелства, поради което няма крайна необходимост по чл. 13 НК, тогава то съзнава общественоопасния характер на своето деяние и действа умишлено.

Възможно е деецът да има представа за фактичката същност на извършеното, но да не разбира неговата обществена опасност. Принуденото лице действа без вина, ако не е имало възможността да осъзнае обществената опасност (т.4.3.).

Упражняването на *vis absoluta* императивно налага на принудения механично „действие” или „бездействие”. При действителната или мнимата крайна необходимост той няма равностоен избор между двата фактически възможни варианта на поведение - да спаси или да пожертва застрашеното правно благо. При трите посочени хипотези „свободата на волята” е или напълно изключена, или силно мотивирана към избор на варианта на подчинение на принудата и извършване на вредоносното деяние. Поради липса на деяние (*vis absoluta*), или на обществена опасност и противоправност (крайна необходимост), или на умисъл или вина (мнима крайна необходимост) престъплението и наказателната отговорност на принуденото лице са съответно изключени (т.5).

Когато „свободата на волята” съществува, индикирана от вината на принуденото лице, тогава принципалната предпоставка за наказателна отговорност е налице. Но „свободата на волята” е ограничена от принудата. Това обстоятелство трябва да се вземе предвид от съда при определянето на наказанието, съразмерно на степента на ограничаване на свободата (т.5).

Степента на ограничаване на свободата на волята или степента на доминация на принуденото деяние като вариант при поведенческия избор можем да означим като ефективност на принудата. Ефективността на принудата зависи от множество фактори и обстоятелства, пречупени през съзнанието на жертвата, но преди всичко от оценката на принудения за реалността на заплахата („действителност” или „сериозност” на заплахата), но също и от - съдържанието на заплахата и формата на нейното изразяване, интензитета на принудата, личността на дееца и на пострадалия, респективно неговата уязвимост.

С ограничаването на свободата на решението и на волята принудата има значителна роля при индивидуализацията на наказанието, като заедно със сравнително по-ниската обществена опасност на дееца снижава степента на обществената опасност на деянието (чл. 54, ал. 1, т. 1, предл. 1 НК), или пряко чрез формирането на специфичния мотив (чл. 54, ал. 1, т. 2, предл. 1 НК) и цел, но също и чрез приноса си за снижаването на степента на вината.

§2. Правна природа на института на чл. 16а НК

Първото условие за изключването на вината по чл. 16а НК е деецът да е пострадал от определен вид престъпление. За изпълнението на това условие

по чл. 16а, ал. 1 НК е достатъчно (и необходимо) деецът да е пострадал от престъпление по чл. 159а или чл. 159б НК. Без всякакво значение за приложимостта на разпоредбата е дали оневиненият, освен това, е пострадал и от вторичното престъпление по чл. 159в НК.

Трафикът на хора по чл. 159а и чл. 159б НК се разкрива спрямо трафика по чл. 159в НК не само като първична, но и като предварителна престъпна дейност. Съответно, вторичното престъпление по чл. 159в НК е основната престъпна дейност. Независимо от обстоятелството, че е основна, тя не е задължително необходима за приложението на 16а, ал. 1 НК.

Законодателят на ЕС следва неотклонно един и същи принцип: стандартът за криминализиране на трафика на хора предполага липса на действително и валидно съгласие на пострадалия да бъде подложен на трафик. Република България въвежда в своето наказателно законодателство международните и европейските стандарти за криминализиране на трафика на хора с квалифицираните състави по чл. 159а, ал.2 и чл. 159б, ал.2 НК. За въвеждането на стандартите тези състави са достатъчни. Можем да приемем, надхвърлянето на стандартите от българския законодател с разпоредбата на чл. 159в вр. чл. 159а, ал.2 и чл. 159б, ал.2 НК, но не и отклонението от тях с нормите на чл. 159а, ал. 1 и чл. 159б, ал. 1 НК. Те инкриминират трафика на пълнолетно лице без да е използван някой от противоправните способи, посочени в чл. 2, пар.1 от Директива 2011/36/ЕС, т.е. когато лицето участва в трафика доброволно, следвайки своята свободна воля. Решението на нашия законодател не гарантира по-висока защита, нито надхвърля международните и европейските стандарти, а представлява именно отклонение от тях, при това – неоправдано и ненужно, като предоставя правна закрила на интерес, който не съществува или най-малко от който субектът на правото валидно се е отказал.

Неоснователното разширяване на обхвата на трафика на хора с нормите на чл. 159а, ал. 1 и чл. 159б, ал. 1 НК води до разширяването на кръга на пострадалите от трафик, който включва и лица, които не са претърпели насилие или друга неправомерна форма на въздействие върху тяхната воля. Разширяването на категорията на пострадалите от своя страна води до разширяване на кръга на субектите, извършили наказателнопротивоправни деяния, които могат да бъдат оневинени на основание чл. 16а, ал. 1 НК. От

тази разпоредба могат да се възползват и лица, които не са претърпели неправомерно въздействие, за да бъдат мотивирани за участие в трафика и дори сами са проявили инициативата за това. Така се надхвърля обхватът на категорията наненаказаните лица, очертана в изключващата норма на чл. 8 от Директива 2011/36/ЕС.

От друга страна обаче, с оглед на целите за експлоатация на жертвата, обратно – кръгът на пострадалите от трафик по чл. 16, ал. 1 НК е по-тесен в сравнение с тази категория лица по чл. 8 от директивата.

Директивата възприема по-широко разбиране за трафика на хора в сравнение с Рамково решение 2002/629/ПВР като включва допълнителни форми на експлоатация. Между тези допълнителни форми е и „експлоатация за престъпни дейности” (изрично чл.2, пар. 3 от директивата), предвидена като възможна цел на трафика. Такава възможна цел не откриваме сред изчерпателно изброените специални цели в съставите на трафик на хора в нашия НК.

Набирането, транспортирането, укриването или приемането на отделни лица или групи от хора с цел „експлоатация за престъпни дейности” не е трафик на хора според българския наказателен закон.

Несъобразяването на българския законодател с по-широкото разбиране за трафика на хора в наказателното право на ЕС има за последица изключването на определена категория лица от кръга на оневиняваните по чл. 16а, ал. 1 НК, макар че според европейските стандарти те са жертви на трафик с цел „експлоатация за престъпни дейности”. Българското наказателно право обаче не ги признава за такива. А тъкмо те са основната категория жертви на трафик, чиято наказателна отговорност според чл. 8 от директивата следва да се изключи.

Кръгът на пострадалите от престъпления и оневинени по чл. 16а, ал.2 от нашия НК и този по чл. 14 от Директива 2011/92/ЕС поначало съвпадат (т.1).

Пострадалото лице по чл. 16а НК е било принудено да извърши противоправно действие или бездействие чрез използването на *viscompulsiva*(т.2).

Принудата по чл. 16а НК(*viscompulsiva*) се основава на положението на зависимост на пострадалия от дееца. Принудата стои в „пряка връзка” (чл. 16а НК) с положението на зависимост на жертвата от дееца и в „косвена

връзка” - с първопричината - трафика на хора или другото престъпление, довело до зависимостта на жертвата.

Разпоредбите на чл.8 от Директива 2011/36/ЕС и на чл. 14 от допълващата Директива 2011/92/ЕС изключват наказателната отговорност не за всички престъпления, които жертвите на трафик са били принудени да извършат, а само за тези престъпления, които реализират непосредствената цел на трафика, от който те са пострадали или по същество представляват тяхна експлоатация като жертви на трафик на хора, както и за престъпленията, съпътстващи трафика на хора.

В отличие от директивите, кръгът на оневиняваните престъпления съгласно чл. 16а НК е неопределен и неограничен. При това той безспорно, включва убийства, масов терор и изобщо всякакви форми на тероризъм и др. под. Възниква въпросът доколко тази разпоредба е в съответствие с чл. 28 от Конституцията на Република България, прогласяващ върховенството на правото на живот, оставено незащитено от престъпленията на жертвите по чл. 16а НК, както и доколко тя съответства на чл. 2 КЗПЧОС?

Същевременно ненаказуемите според директивата престъпления, извършвани от жертвите в двойствената роля на престъпен субект и експлоатиран обект, обаче са наказуеми на общо основание по българското наказателно право, което не познава трафика на хора с цел „експлоатация за престъпни дейности”.

Докато първата алинея на чл. 16а НК се разминава или не е координирана с директивите (като разминаването се дължи и на пропуск в дефинирането на трафика на хора по чл. 159а, ал. 1 НК), то втората алинея е направо безпредметна и безсмислена при транспонирането на Директива 2011/92/ЕС поради несъставомерността на оневиняваните деяния (проституцията и появата в порнография не са престъпление по българското наказателно право).

Измежду ненаказуемите деяния по чл. 8 от Директива 2011/36/ЕС в чл. 16а, ал.1 от нашия НК са обхванати онези от тях, които само съпътстват трансграничния трафик на хора – документни престъпления, престъпления, свързани с незаконно преминаване на държавната граница и др., които именно се осъществяват „в пряка връзка”, съгласно използвания в чл. 16а, ал.1 НК израз.

Разпоредбите не само на чл. 14-16, но и на чл. 16а НК са субсидиарни по отношение на тези по чл. 9, ал. 2 и чл. 12-13а НК.

Нормата на чл. 16а НК е субсидиарна и по отношение на нормите на чл. 14-16 НК. Престъплението и наказанието на принуденото лице следва да се изключат „в съответствие с основните принципи на правните системи на държавите членки”. Ако вината на принуденото лице би могла да се изключи въз основа на някое от „класическите” обстоятелства по чл. 14-16 НК, разпоредбата на чл. 16а НК би се оказала излишна и неприложима.

Не е възможно принудата по чл. 16а НК да изключи вината като свойство на престъплението. Разпоредбата на чл. 16а НК не може да допълни „класическите” обстоятелства по чл. 14-16 НК и да има наказателноправното значение на единственото правно основание за изключването на вината (т.2).

Щом принудата с характеристиките по чл. 16а НК въпреки изрично обявеното всъщност не изключва вината, тогава единствената „техническа” възможност за демонтиране на престъпната конструкция на виновното деяние на жертвата от трафик е изключването на последното (петото) свойство на престъплението – „наказуемост”.

Нормата, изключваща наказуемостта на виновното (умишленото) деяние на принуденото лице, пострадало от трафик на хора, като субсидиарна ще намира приложение, само ако нормите на чл. 12-13а НК и чл. 14-16 НК са неприложими (т.3).

В заключението de lege ferenda са предложени следните изменения и допълнения в Наказателния кодекс:

1. Чл. 11, ал. 3 НК да бъде изменен по следния начин: „Деянието е непредпазливо, когато деецът е предвиждал настъпването на общественоопасните последици, но е бил сигурен, че ще ги предотврати, или когато не ги е предвиждал, но е имал възможността да ги предвиди и предотврати” (гл. трета, §3, т.1- б.1.).

2. Създава се нов чл. 11а НК: „Деянието е непредпазливо и когато деецът като наруши правилата на внимателното и грижливо поведение сам постави себе си в невъзможност да предвиди настъпването на общественоопасните последици” (гл. трета, §1, т.5.4.2.).

3. Текстът на чл. 14 НК следва да бъде изменен по следния начин:

„(1) Несъзнаването на обстоятелство, посочено в състава на престъплението или на липсата на обстоятелство, изключващо обществената опасност и противоправността на деянието, изключва умисъла и самонадеяността относно това престъпление.

(2) Изключена е и небрежността, когато деецът не е имал възможността да съзнава обстоятелство, посочено в състава на престъплението и да предвиди настъпването на общественоопасните последици, или да съзнава липсата на обстоятелство, изключващо обществената опасност и противоправността на деянието и общественоопасния характер на деянието, или да предотврати настъпването на общественоопасните последици” (гл. втора, §1, т.5.1.-5.3., т.6.3. и 6.5., т.7, т. 8.1.,8.3. и 8.4.2.; гл. трета, §1, т.6).

4. Нормата на чл. 15 НК е правилно да получи редакция, която е близка до тази на чл. 43, ал. 1 НЗ от 1896г. (отм.), и да се измени така: „Не е виновно извършено деянието, когато деецът не е предвиждал и не е имал възможността да предвиди или да предотврати настъпването на общественоопасните последици (случайно деяние)” (гл. трета, §3, т.1-5 и 6.3.).

5. Създава се нов чл. 15а НК със следното съдържание: „Деецът, извършил непредпазливо деяние не се наказва, когато не е бил длъжен да предвиди настъпването на общественоопасните последици” (гл. трета, §3, т.5 и 6.4.).

6. Чл. 16 да бъде изменен по следния начин: „Не е престъпно деянието, което е осъществено в изпълнение на противоправна служебна заповед, дадена по установения ред, ако тя не налага очевидно за дееца престъпление”.

7. Член 16а да бъде отменен.

8. Създава се нов чл. 34а със следното съдържание: „Който чрез употреба на алкохол, наркотични вещества или по друг начин сам приведе себе си в състояние, изключващо вменяемостта, и ако в това състояние осъществи признаците на предвидено в закона престъпление, се наказва с наказанието за това престъпление” (гл. първа, §1, т.1.2.).

9. Създава се нов чл. 34б със следното съдържание: „Социалната невменяемост на пълнолетно лице, което е психически здраво, но не е

способно да съзнава общественотоопасния характер на деянието, не изключва наказателната отговорност за извършеното престъпление” (гл. втора, §1, т.10).

10. Диспозицията на нормата на чл. 143, ал.1 да придобие следната редакция: „ (1) Който принуди другото да извърши или да пропусне нещо, противно на волята му, като употреби за това сила, заплашване или злоупотреби с властта си (...)”.

11. В чл. 152, ал.1 , т.2 изразът „като го принуди към това със” да бъде заменен с „като употреби за това”.

12. В чл. 159а, ал. 1 след думата „използвани” да се добави текстът „за престъпни дейности”, след който да се постави запетая.

13. Да се създаде нов чл. 159д със следния текст: „Не е наказуемо виновното деяние на пострадало от трафик на хора лице, което съставлява използване на лицето за престъпни дейности или съпътства трафика, когато пострадалото лице е било принудено да извърши деянието и ако то е непълнолетно или е упражнено противоправно въздействие върху неговата воля за подлагането му на трафик”.

Бих си позволил да предложа и една втора редакция на предложенията в т. 12 и 13, независимо че би била по-трудно приета поради инерцията в разбирането за трафика на хора у нас. Според мен тази редакция е всъщност оптималната:

13.1. Нормата на чл. 159а, ал. 1 да бъде изменена така: „(1) Който набира, транспортира, укрива или приема отделни лица или групи от хора с цел да бъдат използвани за престъпни дейности, за развратни действия, за принудителен труд или за просия, за отнемане на телесен орган, тъкан, клетка или телесна течност или за да бъдат държани в принудително подчинение, когато деянието е извършено:

1. спрямо лице, ненавършило осемнадесет години;
2. чрез използване на принуда или чрез въвеждане на лицето в заблуждение;
3. чрез отвличане или противозаконно лишаване от свобода;
4. чрез използване състояние на зависимост;
5. чрез злоупотреба на власт;
6. чрез обещаване, даване или получаване на облаги;

7. от длъжностно лице при или по повод изпълнението на службата му, се наказва с лишаване от свобода от три до десет години и глоба от десет хиляди до двадесет хиляди лева”.

13.2. Алинея трета на чл. 159а да стане алинея втора.

13.3. Член 159б да бъде реструктуриран като монолитен с редакцията на сегашната ал.1, като в нея изразът „три до дванадесет години години и глоба от десет хиляди до двадесет хиляди лева” да се замени с „пет до дванадесет години и глоба от двадесет хиляди до петдесет хиляди лева”.

13.4. Алинея втора на чл. 159б да бъде отменена.

13. 5. Да се създаде нов чл. 159д със следното съдържание: „Не е наказуемо виновното деяние на пострадало от трафик на хора лице, което съставлява използването му за престъпни дейности или съпътства трафика, когато лицето е било принудено да извърши деянието”.

14. В чл. 177, ал. 1 изразът „склони някого по насилствен начин” да се замени с „принуди”.

15. В чл. 188, ал.1 и 2 думите „чрез принуда” да се заменят с „като употреби за това сила или заплашване”.

III. ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА НА ДИСЕРТАЦИЯТА

1. Вменяемост и невменяемост в практиката на ВС и ВКС. С.: Сиела, 2016 (студия – 32 стр.)

2. Изключващи вината обстоятелства в практиката на ВС и ВКС (чл.14-16 НК). С.: Сиела, 2016 (студия – 74 стр.)

3. Принудата и новият чл. 16а от Наказателния кодекс. С.: Сиби, 2017 (монография – 167 стр.)

4. Изключващи вината обстоятелства по българското наказателно право (теоретичен модел за усъвършенстване на законодателството). С.: Сиела, 2019 (монография – 392 стр.)

UNIVERSITY OF NATIONAL AND WORLD ECONOMY

Prof.Rumen Iliev Markov,Ph.D.

**CIRCUMSTANCES RULING OUT GUILT UNDER BULGARIAN
CRIMINAL LAW
(THEORETICAL MODEL FOR IMPROVEMENT OF LEGISLATION)**

**ABSTRACT
Of
DISSERTATION**

FORTHE SCIENTIFIC DEGREE OF DOCTOR OF LAWS

Criminal Law

Professional Track 3.6.Law

Sofia

2019

I. GENERAL CHARACTERISTICS OF THE DISSERTATION

§1. Relevance of the Research

The subject's deed, conducted under a circumstance that excludes guilt, does not express his free will. The perpetrator is not in the condition to take into account the preventive influence of the criminal law, permanently exerted on the general public's psyche. The punishment does not have moral-ethical and legal grounds, nor can it achieve the ends pursued with its imposition. Understandably, these circumstances rule out, on the basis of the law, the criminal liability for the objectively caused publicly dangerous consequences belonging to the crime's composition. This institute is of utmost importance to the prosecutors' and court's practice. In almost all cases dealing with criminal consequences not corresponding to the subject's projections and desires, the question arises of the presence of any of the circumstances laid down in Arts. 14-16 of the Criminal Code (CC). However, not only do many of the questions raise substantive practical obstacles, but are also contradictorily solved by the law enforcing bodies. Even decisions of the Supreme Court (SC) and the Supreme Court of Cassation (SCC) cannot always be accepted unreservedly.

The subject matter is one of the most complex, perhaps even the most complex, in the criminal law matter. It is, of course, integrally linked to the institute of guilt, fundamental to contemporary criminal law, the doctrinal debates on which continue with endless offshoots and nuances of psychological and normative (evaluative) theories. It also intertwines with a myriad other notions and institutes of criminal law — imputability and non-imputability, crime's composition, the other circumstances ruling out criminal liability, the causal link, the stages of criminal activity, complicity, etc.

Given the subject's significance and complexity, it is truly surprising that, so far, we do not have a structured general theory on the circumstances that exclude guilt, but also a legal research dedicated to them. The legal regulation of the circumstances ruling out guilt in our criminal law since 1896 until today is characterized with conservatism and insignificant changes. This is due to the lack of theoretical support. On the other hand, the centuries-old legal tradition has led to scientific passivity and mechanical repetition of outdated traditional settings. The legal regulation in Bulgaria of guilt's forms and the circumstances that rule it

out, as we have known for decades, is only one of the possible variants. In other European countries' criminal laws, the circumstances ruling out guilt are either not laid down at all or only the mistake (or only the incidental act) is. In the Bulgarian CC we have four such circumstances. In itself, the clearly expressed specificity of the Bulgarian solution has led to the need for an in-depth research of the matter. The present work is subject to the desire to fill in a significant lacuna in our doctrine.

§2. Subject, Objectives, and Tasks of the Dissertation

1. Subject of this research are the circumstances ruling out guilt under Bulgarian criminal law, individually and in their systemic-logical connection, and the related problems with guilt and its forms, the freedom of will, imputability and lack thereof, crime's composition, coercion, human trafficking, problems of transposition into our law of EU directives in relation to Art. 16a CC. Subject of this research are also some aspects of the stages in the development of the intentional criminal activity, the complicity, the causal link, insofar as related to the subject matter.

2. The present work's objective is to theoretically justify and create a model of legal governance in CC of the circumstances that exclude guilt as well as to contribute to facilitating and improving the practice of applying the legal institutes included in this subject's research matter.

For the achievement of the above objectives, the following main tasks are set out:

It develops a general notion of the circumstances that exclude guilt, which appropriately reflects their essence and public-legal objectives pursued;

This provides a definition for each notion of each of the circumstances under Arts. 14-16 CC;

The research in-depth and in detail the institute of the mistake, including through the prism of the composition of the crime, and the types of mistakes;

To determine the scope of application of the provision in Art. 15 CC;

It clarifies the correlation between the institutes of the mistake and the "incidental act";

It analyzes the relevance to the objective of the criterion of "publicly dangerous consequences";

To investigate the legal nature of the conduct in the execution of an illegal official order;

This bring to light coercion as a circumstance ruling out and attenuating the criminal liability;

This clarifies the actual legal consequences of the circumstance laid down in Art. 16a CC;

To justify a correct approach in transposing into our law the relevant EU directives in relation to which Art. 16 CC was adopted;

It gives an answer to the question, which of the circumstances under Arts. 14-16a CC truly exclude guilt, and in what hypotheses;

Subject to legal practice in the application of the provisions of Arts. 14-16 CC to a critical analysis.

§3. Methodological Foundations of the Dissertation

In the research is used the dialectic method, a universal method of knowledge. The legal norms are clarified in an integral relation to the public-legal objectives before them. The methods of formal logic, comparative-legal and historical, as well as all means of interpretation of the legal norm are used. The questions' interpretation is linked to a critical analysis of SC and SCC's practice for the period of CC's application from 1968 to present day.

§4. The Dissertation's Scientific Novelty

The problematic of the circumstances that exclude guilt has not been the subject of a separate and complete research in our theory. A scientific novelty are the forty scientific inferences, definitions and new notions, and the fifteen *de lege ferenda* proposals for amendments CC.

§5. The Work's Practical Significance

The research results can be used to improve the Bulgarian criminal law and the law enforcement bodies' practice.

§6. Dissertation's Volume and Structure

The dissertation's aggregate volume is 331 pages (spacing 1.15), including a bibliography of 7 pages, containing 131 titles in Cyrillic and Latin alphabet. The footnotes are 521.

The work's structure is made of an introduction, five chapters, and a conclusion. The chapters are divided into paragraphs and sections with titles and subsections without titles.

II. CONTENTS OF THE DISSERTATION

Chapter One. Notion for Circumstances Ruling Out Guilt

§1. Imputability and the Criminal's Property - Conduct, Public Risk, and Irregularity - Mandatory Requirements for the Application of the Provisions of Arts. 14-16 CC.

In this paragraph, the perpetrator's imputability and the crime's properties, succinctly presented as objective illegality of the publicly dangerous conduct committed, are considered in a sequential, objective and logical connection as a mandatory requirement for the application of the provisions of Arts. 14-16 CC. Only in their cumulative presence can a guilt be ruled out by a circumstance under Arts. 14-16 CC.

The "un-imputability" of Art. 33 (1) CC is not the contradictory notion of imputability. "Un-imputability" is opposed to the lack of imputability (the "un-imputability" category). The true contradictory relationship A/nonA is "imputability" - "un-imputability". The "un-imputability" under Art. 33 (1) CC is not, but only such a lack of imputation, which is precisely the psychiatric pathology among those indicated in the medical criterion. The "un-imputability" (lack of imputability) is a broader category than "imputability" under Art. 33 (1) CC, which also includes other hypotheses of absence of psychological faculties comprising imputability, e.g. the young age of a newborn or a little child. Among these hypotheses are the imputability ruled out by the heavy alcoholic intoxication or use of narcotic substances, and the "public un-imputability". The lack of imputability outside the imputability under Art. 33 (1) CC also excludes the application of the provisions under Art. 14-16 CC (p. 1.4, second chapter, §1, p. 10).

The conduct goes against the provision of criminal law and is illegal if it realizes the composition of the crime in the provision of the provision. Therefore,

the criminally illegal conduct is always illegal. But criminally illegal is that conduct which realizes all - not only the objective, but also the subjective - of the composition of the crime. It follows that the criminally illegal conduct is always not only illegal, but also guilty, as guilt is a mandatory subjective element of the crime. To be able to clearly distinguish between illegality and guilt as separate property of the crime, it would be correct to link the illegality with a conduct that realizes the crime's composition. Precisely the objective criminal illegality, as a sufficient feature of the conduct's illegality, is the logical prerequisite for guilt. Only if all of the crime's composition have been realized can any question of guilt be posed. The illegal conduct may not be guilty if committed under any of the circumstances under Arts. 14-16 CC (or under an "excusable" mistake regarding public danger).

The conduct's objective criminal illegality (in comparison with the composition of the constitution in the provision of a provision of criminal law) is entirely sufficient for criminal illegality and the possibility of vindication. It is not necessary to examine the contradiction between the objectively criminally illegal the normative "idea for law", the "legal order as a whole", with "norms as a whole". It is totally unlawful to behave in a manner that is contrary to norms of civil law, administrative law, and other norms outside criminal law.

The provisions of the circumstances ruling out the guilt are applicable only if the conduct realizes the composition of the crime, but, indeed, and not in a "formal" fashion. The actual objective of criminal illegality requires not only the mere "correspondence" of the conduct committed with the "objective elements", but also the lack of "insignificance" (Article 9 (2) CC), as well as the lack of a circumstance out of public danger and conduct's illegality. The presence of such circumstance rules out the possibility of guilt and therefore the application of the provisions of Arts. 14-16 CC. The provisions of Arts. 14-16 CC is subsidiary to those under Arts. 9 (2) and 12 -13a CC.

§2. The "Circumstance" Characteristic under 14-16 CC

Of material significance is the question, at which moment the presence or absence of a circumstance ruling out the guilt should be examined. It is known that imputability and guilt, as psychological faculties and experiences of the perpetrator, must be given at the time of committing the objectively illegal conduct. Therefore,

this is the moment when, if a circumstance under Arts. 14-16 CC is present, the guilt and the crime would be ruled out.

It represents a certain difficulty in justifying the criminal responsibility of a mentally healthy person who, at his own will, is subjected to alcoholic intoxication (high degree) or narcotic intoxication, etc., but realizes the objective elements of a crime in a state of lack of imputability (or un-imputability under Article 33 (1) CC). For the filling of the lacuna in the CC, the creation of a new criminal provision is proposed (analogous to Article 47 of the Law on Obligations and Contracts, end of text), on the basis of which the penalties envisaged in CC, although carried out "in a state of unconsciousness" following the use of alcohol or other substances. In accordance with the general rule, the guilty commission of conduct when applying the proposed rule is to be done with the view of the moment of the presence or absence of a circumstance under Arts. 14-16 CC during the commission of the crime, envisaged in the norm, or during the use of alcohol, drugs, etc.

The circumstances that rule out guilt may be understood strictly as subjective circumstances laid down in Arts. 14-16 CC which always rule out the mental content of the intent (guilt), among which we discern as a "classic circumstance ruling out guilt" the mistake under Art. 14 (1) CC, and also broadly, when we add to the circumstances in the strict sense a complex of myriad of objective and subjective circumstances, which, although some of them are laid down in law (Article 16 CC) distant cause that leads to the lack of mental content of intent (guilt) or rule out an element ("shall" and "could" anticipate the publicly dangerous consequences) of the notion of negligence (Arts 14 (2) and 15-16 CC).

§3. Freedom of Will and the Circumstances Ruling Out Guilt

In criminal law, freedom of will logically manifests itself first as imputability. In the legal understanding of imputation as the perpetrator's ability to be "in charge of his actions", is directly reflecting the sole essence of freedom of will as a possibility for a behavioral choice. Precisely for this reason, imputability is a direct legal projection of freedom of will. Only the imputable subject, as solely fit to abstain from the criminal conduct, and in this sense to be "in charge of his actions", can be truly "free" (p.

"Free will's road into criminal law" merely begins, but does not end, with imputability. Farther down, this road continues as the quality of the criminally liable person's criminal property and passes through the conduct's internal side.

"The necessity," manifesting itself through the needs emanating from or determined by the external living conditions, transforms into "freedom" through the intellectual and volitional processes comprising the conduct's inner side. The mental experiences in the gradual passage and unfolding of the motivational process and the formation of the objective, accompanied by the idea of the ways and means for its achievement, are the mechanism that transforms the "necessity" of a certain need into "freedom" of choice for its satisfaction and the concrete means for it (p . 3.2.).

At the end of the logical chain, "freedom of will" connects with guilt. However, the choice of behavior becomes guilty not in itself, but within the framework of the alternative "criminal-not criminal". Only the guiltily acting subject has the freedom to choose to abstain from conducting a publicly dangerous and illegal conduct. When acting with intent, the perpetrator commits objectively the criminally illegal conduct despite the counter-motivational potential of the idea of the inevitable or possible onset of publicly dangerous consequences. In the case of negligence, the perpetrator has not realized the publicly dangerous nature of the conduct, but has the actual possibility to do so. He had demonstrated in his duties the necessary attention and care that he was able to, then he would have realized the existing possibility to project in his consciousness the idea of his conduct's possible publicly dangerous consequences, which would have allowed him to avoid them.

The realization, or the possibility therefor, of the public danger forms the behavioural alternative which includes as a possible variant the choice of abstaining from committing the criminally illegal violation. In this context, they form the basis for the reproach against the guiltily committed illegal conduct.

"Freedom", as a possibility to take decisions freely and as a choice within the publicly conforming behavior, as a free choice, but also with the view of public assessment of conduct, may be ruled out by lack of guilt. In the event of lack of guilt, the subject has not, and could not have, anticipated the onset of the conduct's publicly dangerous consequences. Obviously the concrete subject, having acted in the concrete conditions of time, place, and setting, having not only been realized, but also not having the opportunity to realize the publicly dangerous character of the conduct, could not have had a reason to abstain from it . He may not have projected in his or her consciousness any contradictory reason relating to the

possibility or inevitability of causing the publicly dangerous consequences and, on this basis, to change the way, means or circumstances of the conduct commission, or to abstain from performing the concrete illegal conduct if it happens to be the only way for him to satisfy his need (3.3.).

Only a subject with free will, who takes a decision and acts with a true choice between two or more variants for behaviour, can all commit a crime and be punished for it. The imputation, the internal conduct and the guilt are inextricably linked to freedom of will. Imputability-conduct's internal side-guilt can be seen as a relationship or composition ("subjective grounds for criminal liability"), whose legal framework in the CC triply guarantees the linking of criminal liability to the free will of the perpetrator. And, besides, at exactly this sequence. Our CC treats imputability as the quality of the criminally liable person and the conduct and guilt as property of the crime (Article 9 (1) CC), which it declares to be the sole ground for criminal liability Article 35 (2) CC). In this way, our criminal law is consistently pursuing the principle of constellation that criminal liability for an illegal violation arises only for a subject who has acted with a free will. In the broad sense (without extirpating the differences between them), we can consider the "subjective ground" of a common platform that brings together the imputability, the inner (mental) side of the conduct, and the guilt, "For criminal liability (of course, in the mandatory presence of guilt too). The presence of guilt means, and is the last guarantee that the subject has manifest his will freely. The connection "freedom-liability", which is fundamental to contemporary criminal law, provides the moral-ethical and rational reason for criminal liability.

The provisions of Arts. 14-16 CC are the legal grounds for ruling out of criminal liability of an imputable person whose **criminally illegal** objective conduct does not reflect his free will (p. 3.4.).

The investigation in Chapter 1 is summarized in the following definition for circumstances that exclude guilt: these are circumstances which rule out the mental content of the intent (guilt) or a legally established element of the notion of negligence of the imputable subject of the publicly dangerous the conduct that has made a crime's objective composition, which circumstance is the ultimate and absolute legal guarantee for the exclusion of criminal liability, when the conduct does not reflect the will of the perpetrator and does not merit the legitimate organization's reproach.

Chapter Two. The Mistake under Art. 14 CC

§1. Concept of Mistake as a Circumstance Ruling Out Guilt

In the case of an mistake as a circumstance ruling out guilt there always lacks a correct or corresponding idea regarding the crime's constituent element.

The factual circumstances, including the mistake's object, belong, foremost, the facts, the ontological realities. The mistake under Art. 14 CC, however, must not be equal to the *mistake* in facts (*error facti*). The "factual circumstances" within Art. 14 CC also include the "normative circumstances", "legal properties", "juridical moments", etc. In general, the "factual" circumstances may also be of a normative nature, provided that they are indicated in the committed composition of the crime. For example, subject to mistake under Art. 14 CC can be a third party's ownership over the property, violation of normative provisions or regulations (Arts 136, 253b, 254a, 342-343, 389 CC, etc.), the lack of permission - "without permission". 252 (1), (2); 339; 339a; 380; 386 CC, etc.), "illegality" of the conduct (Arts. 206, 216, 216a, 270, 346 CC, etc.).

Among the mistake's "factual circumstances" we have also number legal notions ("an official", "false document", etc.). For the sake of completeness it is sufficient that the perpetrator is aware of the realities of life, from which the legal notions indicated in the composition of the crime are drawn from and which are available to everyone's cognition - that he is acting in relation to the office held official ", that he is signing a receipt on someone else's behalf (" false document "), that he is betraying important information for national security (" state secret "). In other words, it is sufficient for the perpetrator to understand the essence of the setting defined in the law and that on this basis he understands the nature of the public relations that he impinges upon, respectively, his conduct publicly dangerous nature. It is not necessary for him to know that factual realities stand in the basis of notional elements, that these elements are unified in a legal notion, nor the legal term denoting it, even less its legal definition (of "official", "false document", "state secret") or the provision where it is contained.

The mistake is legally irrelevant if the perpetrator is unaware of an objective feature of the executed conduct. It does not matter whether this legal feature describes a fact or a normative circumstance, a legal term, respectively.

Any mistake in a criminally illegal circumstance rules out the perpetrator's awareness of the public danger of the act being committed, and hence

- the “anticipation of the publicly dangerous consequences” that is necessary for the intent and the possibility for which is required for the negligence. “Ignorance” within the meaning of Art. 14 CC is equivalent to “failure to anticipate the consequences of the publicly dangerous consequences” (p. 6).

If the ignorance of an objectively criminally illegal circumstance means that the perpetrator “did not anticipate the onset of the publicly dangerous consequences”, then the mistake in the sense of Art. 14(1) CC should exclude not only the intent, but also the recklessness of the unlawful act. Because, according to the provision of Art. 11(3) CC, in the event of recklessness, the perpetrator “has anticipated the onset of these consequences”. Our legislator is not consistent and does not take into account the fundamental setting that “anticipating the publicly dangerous consequences” is necessary not only for the presence of intent, but —*in abstracto*—also for the recklessness. The mistake under Art. 14(1) CC excludes not only the intent, but also the recklessness, and that under Art. 14(2), only the negligence, respectively, the guilt (p. 6.5 and p. 7).

Recklessness as a form of negligence can be ruled out on two different legal grounds. One is the provision of Art. 14(1) CC — in the case of a mistake in an objective criminally illegal circumstance (then the act is negligent). The other legal basis is the provision of Art. 15 CC and is applicable when the perpetrator is not mistaken within the meaning of Art. 14 CC and the conduct’s public danger (point 6.5 and 8.3).

In Art. 14 CC, the mistake that excludes the awareness of the public danger, respectively, the intentional fault (Article 11(2) CC) and the recklessness (Article 11(3) CC), remains unsettled. Accordingly, the lack of a possibility for awareness of the public danger excludes negligence too. The mistake in the public danger of the act, although not settled in our CC, is also known in the case-law (see, for example, DSC No 12/73, p. 9).

The mistake in the public danger must bear the generic traits of the circumstance ruling out guilt and reveal the typical features of the mistake as ignorance or misguidance, or as a subjective circumstance excluding the mental content of the guilt. This mistake should be distinguished from the mistake under Art. 14 CC. It has an independent role and legal meaning. Although the perpetrator is not in mistake under Art. 14 CC and is aware of all the objective circumstances concerning the realized crime’s composition, due to another mistake

concerning an element of objective reality (regarding the existence of a circumstance excluding the public danger and the unlawfulness of the act) , he is unaware of the public danger of his act.

But the awareness of the public danger of the act, or the possibility for that awareness, is absolutely necessary for the presence of guilt under Bulgarian criminal law. The mistake in the public danger excludes the intent and the recklessness, respectively the guilt in general, despite the perception of the factual consequences of the conduct. The anticipation of the publicly dangerous consequences includes not only the perception of the external, objective features of the consequences, but also the publicly dangerous nature of them and the act causing them. In the case of recklessness under Art. 11(3) CC, the perpetrator “has anticipated the onset of the publicly dangerous consequences”. Consequently, he was aware of the publicly dangerous nature of the act. It is also clear that if he has no idea of the public danger, it is not only impossible to predict the publicly dangerous consequences, but he could not have "intended to prevent" the consequences even though he was aware of their factual content. The perpetrator has no motive to prevent the predicted factual consequences if he has no idea of their public significance or is unaware that they are publicly dangerous. Ignorance of the public danger excludes not only the intent but also the recklessness. Only the question of carelessness remains open, but not about negligence as a whole.

It is logical to conclude that the mistake in the public danger must be expressly settled as a circumstance ruling out guilt and thus complete the regulation in our CC of the institute of the circumstances ruling out guilt.

The absence of a circumstance ruling out the public danger and the unlawfulness of the act is not a constituent element of the crime. Ignorance of the absence or misconception of the existence of a circumstance under Arts. 12-13a CC in the event of putative, inevitable defense, putative extreme necessity, etc., is actually the "ignorance" of a lawful negative circumstance. And since the perpetrator is aware of all the objective elements of the crime, the provision of Art. 14 CC is inapplicable. We face a true mistake in the public danger. It is also analogous when the subject of an objectively unlawful conduct acts in inevitable defense, extreme necessity, etc., but is unaware that he violates any of the legal requirements of these institutes, all of which absolutely necessary for the public usefulness and lawfulness of the harmful act (Arts. 12-13a CC).

From the point of view of the theory on negative elements, the crime's composition may contain a negative element. Negative elements play the same role in the crime's composition as the positive. According to this theory, the composition of a crime includes as a compulsory negative element the absence of a circumstance ruling out public danger and unlawfulness, because then the elements of the legal composition will be not only necessary, but also always sufficient to outline the public danger of their corresponding acts. If the act corresponds to the composition, it will always be publicly dangerous unlawful. Conducts, in inevitable defense for example, would be excluded from their scope owing to discrepancy with (non-realization of) the negative element of the composition. Consequently, the perpetrator's awareness of all of the elements of the realized crime's composition would unconditionally mean that he is aware of the public danger and anticipates the onset of the publicly dangerous consequences of his act, as well as vice versa - the unawareness of even one of the elements, including the negative one in putative inevitable defense, putative extreme necessity, etc., would also unconditionally mean a classic mistake under Art. 14 CC and unawareness of the public danger. If we showed imagination, we could, with certain effort, imagine that the compositions of crimes always, though not explicitly—*per argumentum a contrario* from the norms of Arts. 9(2) and 12-13a CC, which are norms of the general part of the CC, with significance for all the norms in the special part of the Code—contain a negative element, which refers to the absence of a circumstance excluding the public danger and unlawfulness. Because such a negative element is always absolutely necessary for the public danger's reflection in the law. Besides, we could use the analogy of silent regulation of the intent in the crime's composition, *per argumentum a contrario* from Art. 11(4) CC. It is understandable from such a position that Art. 14(1) CC is applicable not only in the absence of ideas or misconceptions concerning the factual elements belonging to the composition of the crime, but also concerning the publicly dangerous nature of the act (p. 646-06-III).

Still, this is only a theory and a quite controversial interpretation of Art. 14 CC. Moreover, the legal consequences of the mistake in the public danger should not be inferred from Art. 11(2) and (3) CC. The institute of the mistake as a circumstance ruling out guilt should be codified. In this regard, it is right for the provision of Art. 14 CC to explicitly govern the mistake in the public danger too. We should consider the extension of the institute's scope to cover the unawareness

of the publicly dangerous nature of the act, as a result of a misconception of the presence of a circumstance excluding the public danger and unlawfulness of the act (similar to § 8 of the Austrian Criminal Code and § 35 SG of Germany).

In the paragraph, special attention is paid to the problems of awareness of the public danger of the committed act (p. 9). In this context, a new concept—“public imputability”—is derived as a possible hypothesis for the lack of imputability (p.10).

The mistake is the unawareness by the imputable perpetrator of the publicly dangerous and unlawful act of an objective circumstance referred to in the composition of the crime, or the absence of a circumstance excluding the public danger and the unlawfulness of the act, which excludes the intent and the recklessness of the crime as well as the carelessness, provided that he did not have the opportunity to be aware of the objective circumstance or the public danger, respectively, the onset of the publicly dangerous consequences; by excluding guilt, the mistake represents the last and absolute legal guarantee for the non-indictment of the perpetrator whose act does not express his free will and does not deserve the legally organized society’s reproach (p. 11).

§2. The Mistake through the Prism of the Crime

The mistake in the causal link is a classic mistake within the meaning of Art. 14 CC. If the perpetrator anticipated the actually materialized criminal outcome (despite the almost mandatory discrepancy between his preliminary ideas with some details or particularities of the unfolding of the cause), then there is no mistake in the causal link. There is no mistake in the causal link when the beginning and the end of the causal link (action and result) are correctly reflected in the person’s perceptions, but the intermediate links are misconstrued. If the perpetrator anticipated the onset of the publicly dangerous consequences, although surprised by the plot of the causal process’s unfolding, it is not possible to rule out intent and guilt.

There is no mistake in the causal link either, when the perpetrator anticipated the unlawful consequences, but as a side or an additional outcome of his act, and having agreed to their onset, he acts with eventual intent, or recklessly if he only anticipated them *in abstracto*.

It is correct to build on these principle settings, rather than from assessment criteria that are vague and difficult to apply in practice - whether "the deviation in the causal motion is significant", or the mistake is in "some insignificant details in the causal motion"; whether "the consequence is appropriate to the cause set by the act" or "something atypical"; whether "the discrepancy is beyond the boundaries of the generally anticipated development or beyond its common features", etc. It is not possible to resolve the issues of guilt and responsibility on such an amorphous surface (p. 1).

Some of the elements of the legal compositions may be related to the nature and degree of the public danger, not to its presence. Such elements, let us call them "peculiar", are found in qualified (for example - Articles 116, 131 CC) or absorbing (for example, Article 104 CC) compositions. The person does not act intentionally or guiltily with regard to the consequences addressed in the qualified or absorbing composition, as the unrealized element is inherent in them. He does not anticipate these consequences in the sense that he is unaware of the specificity in their nature related to the object (that the state secret is betrayed to a foreign state or that it is an official who is murdered), or is unaware of the higher degree of their public danger (that the murder or bodily harm was caused to a pregnant woman or a parent) (p. 2).

The ignorance of a lawful circumstance not only has no effect on the perpetrator's perception of the factual particularities of the criminal act and the resulting unlawful consequences, but also on the awareness of their public danger. Therefore, the lack of idea, or the misconception, about a lawful circumstance is irrelevant to the existence and the form of the guilt of the crime. The mistake in a lawful circumstance cannot rule out the guilt with which the crimes is committed, but it can affect its degree (p. 3).

There is a mistake when the objective composition is present and the subjective (Article 14 CC), not. On the contrary, in the "reverse mistake", the objective composition is missing, and the subjective composition is present in the perpetrator's mind.

In principle, "reverse mistake" is what is known as "putative crime". In a "putative crime", the act does not constitute a crime at all. Even when the act is objectively with a high degree of public danger, if "the objective composition is missing", it is not criminally illegal and does not constitute a crime. The crime does

not exist in reality, but only in the imagination of the perpetrator. The perpetrator misleads himself that he is committing a crime, mistakenly thinking that the act committed is punishable by law, or that he is effecting a suitable object with suitable means, or that it is not insignificant, or that a circumstance under Arts. 12-13a CC is lacking, or that he violates the requirements of these provisions, for example by exceeding the limits of inevitable defense. "The reverse mistake" can be "legal" as well as "factual".

The "reverse mistake" is a broader category than "the putative crime". It is possible that the "reverse mistake" constitutes a "lack of an objective composition," but not at all, but only in comparison with the perpetrator's misconceptions or in accordance with the "subjective composition" in his mind. Then the act is not a "putative", but a real crime. It is possible that the act really does constitute a crime and is unlawful (in the narrowest sense), but the "subjective composition" in the subject's mind is richer than the realized composition of the crime. According to his misconception, the committed act further completes other objective, unlawful elements of the composition that are missing in reality. For example, the perpetrator fulfills the objective elements of the crime's basic composition, but, in his view, the offense also contains a qualifying element (the insult is under Art. 146(1) CC, but the perpetrator erroneously thinks he is insulting an official in the performance of his duties: Art. 148(1)(3) CC). In such cases of "reverse mistake", the crime is correctly to be qualified in accordance with the composition actually committed, i.e. the composition all objective elements of which are actually realized and are encompassed by the perpetrator's intent (in the example, the insult ought to be qualified under Art. 146(1), and not under Art. 148(1)(3) CC). Criminal law's qualification of the act, in accordance with the perpetrator's misconception, or under the composition indicated by the perpetrator's intent, which goes beyond the objective frame of the act actually committed and in objective lack of unlawfulness of the acts under this composition, is unacceptable. In the case of "reverse mistake" about the presence of a qualifying element, the correct legal qualification is a crime completed under the basic composition, not an attempt at a crime under the qualified composition (p. 4).

The subjectivist approach is equally inadmissible, like when it leads to aggravation of the criminal liability in cases where the not unlawful circumstance - the object of the mistake qualifies the crime and in the opposite case

- the unlawful application of the norms of arts. 118, 119 and 132(2) CC, envisaging a lesser punishment. The long-standing practice of the SC and the general belief in our jurisprudence that if the perpetrator who is in the grip of strong emotion is convinced, albeit wrongly, that the victim is the perpetrator of a severe illegal act against him or his close ones, the intent of murder under Arts. 115—116(1)(1)—(6) CC is not present, and hence Art. 118 CC is to be applied, raises objections. The criminal law qualification under Art. 118 CC is inadmissible, for an understandable and quite sufficient reason, namely that the killing of a person who has not actually committed the violence against a perpetrator is objectively inconsistent with this provision. The erroneous subjective perception of the perpetrator cannot substitute for the non-realized (missing) objective features of the composition under Art. 118 CC. In fact, the act belongs (objectively and subjectively) to the composition under Arts. 115—116(1)(1)—(6) CC. The perpetrator's deception and the state of strong emotion must lead to the mitigation of his criminal responsibility. But in the individualization of the punishment. And not through the mechanism of the incorrect criminal law qualification. The "degree of guilt" is lower because the perpetrator is not aware of the actual degree of public danger to his actions (p. 5).

§3. Types of Mistake - "Inexcusable" and "Excusable"; "Factual" and "Legal" Mistake

In Bulgarian theory and jurisprudence, there is no fully established, unified understanding of the types of mistake - "inexcusable" and "excusable".

In our earlier theory, an „excusable" mistake, also called "substantial", is the "legally relevant" mistake. This is the mistake that has as its object a circumstance belonging to the composition or a mistake that rules out the perpetrator's perception of the illegality of the act committed insofar that it is treated as a mandatory element of intent. Conversely, "inexcusable" is the legally irrelevant mistake. This is a mistake referring to circumstances, the notion of which lies beyond the psychological content of the guilt.

In later times, the new classification criterion has changed and is related to the legal consequences of the mistake. The "inexcusable" mistake under Art. 14(1) CC excludes not only the intent, but also the recklessness. Besides, regardless of the specific reason for the misconception. The subject of this mistake, however, "could", i.e. he had the opportunity to bring to his mind the right idea about the circumstance belonging to the composition and to anticipate the consequences of

his unlawful act. Therefore, the mistake under Art. 14(1) CC does not exclude the carelessness and the criminal liability, if such is provided by the law for a negligent crime. The "excusable" mistake under Art. 14(2) CC excludes carelessness, respectively, guilt in general. The perpetrator did not have the opportunity to orient himself in the specific situation and to have knowledge of all the circumstances envisaged in the composition. Such a person is not criminally liable.

The "factual" mistake is not so much a mistake in "facts" or in "ontological facts" as a mistake in "the factual circumstances". It is the term "factual circumstances" (referred to in the composition of the crime), which has always or traditionally since 1896 been present in the legal framework of the mistake in our criminal law, that gives the name of this kind of mistake as "factual". Since the composition also refers to "normative circumstances", the mistake in "factual circumstances" should not be equated with the mistake in facts — *error facti* — and be opposed to *error juris*. In fact, the "factual" mistake is understood as legally relevant mistake. Yet, *error facti* falls always and only within the scope of "the factual mistake" and never in that of the "legal" one. As legally relevant, the so-called "factual mistake" under Bulgarian criminal law is the ignorance of a circumstance belonging to the objective composition (Art. 14 CC) or of the publicly dangerous nature of the act.

The "legal" mistake, as a counterpart to the "factual", is, in fact, respectively, the legally irrelevant mistake. The "legal" mistake does not exclude the guilt. The "legal" mistake is always "*error juris*". But it does not cover that part of the "*error juris*" that is legally relevant, or that is the mistake in a normative circumstance referred to in the respective composition of a crime.

While "factual mistake" is a broader category than "*error facti*" (encompassing also the legally relevant part of the "*error juris*"), "the legal mistake" is a narrower category than "*error juris*" and does not cover its part which rules out guilt. The name "legal" ("juridical") mistake comes not only as an antonym of "factual" (the other kind of mistake of the genus), but also because the "legal mistake" is always only an "*error juris*".

Chapter Three. "Incidental act" (Article 15 CC)

§1. Concept of 'Incidental Act' as a Circumstance Ruling Out Guilt

In Chapter Two, §1, p. 6.5., the thesis has been developed that recklessness can be ruled out on two different, alternative at that, legal grounds. One ground is the norm of Art. 14(1) CC - in the case of a mistake in a circumstance belonging to the objective composition of the crime.

The other legal ground is namely the provision of Art. 15 CC. This provision is applicable in the presence of the alternative hypothesis where the perpetrator is not in mistake within the meaning of Art. 14 CC, when he was aware of all circumstances belonging to the objective composition; and when he is also not mistaken about the public danger (see §1, p. 8.3 and 8.4). Then (in the presence of the two cumulative conditions for the absence of mistake - within the meaning of Art. 14 CC, and in the public danger), it provided for the onset of the publicly dangerous consequences *in abstracto* (Chapter Two, § 1, p. 6.2).

If the perpetrator anticipated the onset of the collateral criminal consequences not only *in abstracto* or in principle, but also *in concreto*, in committing his own act under the particular conditions of time, place and environment, he agrees with their onset and acts with an eventual intent.

But, if the perpetrator "intended to prevent them", there would be recklessness (Art. 11(3) CC). The perpetrator "intended to prevent" the consequences when he has been fully confident that the in principle possible dangerous public consequences would not occur in this particular case in committing his act because he relied on actually existing factors. In other words, if he was "intending to prevent them", the perpetrator "did not anticipate the onset of the publicly dangerous consequences" (*in concreto*), fully convinced that he would avoid them in the commission of the actual act. In the doctrine, the view is that "even in conscious and unconscious carelessness, the perpetrator does not consciously cause the collateral criminal consequences."

As a whole, "the lack of anticipation of the publicly dangerous consequences" is the common base of the two forms of negligence, and "the presence of anticipation" – of intent.

When the factors sufficient, according to the perpetrator, to thwart the consequences arise in certain specific circumstances which make it impossible for him to realize the objective unreasonableness of his or her subjective certainty, or (which is the same) – which lead to the impossibility to anticipate the consequences *in concreto*, then recklessness is absent and so is, respectively, the guilt.

Recklessness and guilt are ruled out, but not by mistake under Art. 14(2) CC or an excusable mistake in the public danger, which are missing, but because "the perpetrator was not obliged to, or could not have, anticipated the onset of the publicly dangerous consequences". We will be faced with an "incidental act" within the meaning of Art. 15 CC. Besides, this provision is the only applicable one in the absence of mistake.

Undoubtedly, when the perpetrator does not at all anticipate the consequences of his act not only *in concreto*, but even *in abstracto*—in the sense that he does not at all realize the impact of the act on an individually defined (specific) object of violation—he will be acting carelessly provided he was obliged and able to anticipate them (Art. 11(3) CC). But if "he was not obliged or could not" anticipate their onset, carelessness is ruled out. Then we will again be faced with an "incidental act" in the sense of Art. 15 CC. The provision regulates the lack of carelessness, which is the other form of negligence (p. 2).

In the paragraph (4 and 5) is revealed the content of the objective criterion ("obliged") and the subjective criterion ("could") to anticipate the onset of the publicly dangerous consequences as criteria of the negligent guilt and their absence, or lack of one of them, as an element of the concept of incidental act (Art. 15 CC). "The objective property of negligence outlines the boundaries of what is due, i.e. what the perpetrator was obliged to anticipate. In order to assess whether the perpetrator was required to predict the criminal outcome, two questions must be answered. First, what behavior does the subject owe in this case? The behavior owed is determined by the rules governing the respective activity. These rules are made up of public practice, science, technology, and most often are explicitly laid down in a normative act. The rules outline the boundaries of the care that the perpetrator must show in order to avoid the publicly dangerous result. (...) The second question is, did the perpetrator deviate from the behavior due and what did this deviation consist of? (...) "(p.659-94-I, Compilation, p. 10-11). "Could predict the onset of the publicly dangerous consequences (Article 11 (3) CC) or "could not anticipate the onset of the publicly dangerous consequences" (Art. 15 CC) means that, in the first case, for the subject of the publicly dangerous and unlawful act existed, and in the second - respectively – did not exist, the possibility to anticipate the consequences of his act (Chapter One, § 1, p. 1.2).

The established normative and other requirements of due behavior define the objective frameworks in which the subjective criterion (“could”) must be assessed or the subjective possibility for the perpetrator to predict the onset of the publicly dangerous consequences. If one does not take into account the objectively existing rules that are obligatory for the perpetrator, it would either result in a voluntarist justification of an always existing opportunity, or vice versa, in an unjustified exoneration with only a seeming "impossibility" to predict the publicly dangerous consequences. The "actual" impossibility for a perpetrator to predict the consequences that rule out guilt means that he "could not" anticipate them even if he had fulfilled all the normative and other requirements of the due conduct and had fully mobilized his mental capacity and the attention of which he was capable (p. 5.4 and 5.6).

The possibility of preventing the onset of the publicly dangerous consequences should be considered a mandatory condition for the criminal liability of the perpetrator who did not anticipate the onset of the publicly dangerous consequences (point 6).

“The incidental act” is an inadequate reflection in the consciousness of the imputable subject of the publicly dangerous and unlawful act of elements of the objective reality, referred to in the composition of the crime, because of which he did not (even *in abstracto*) anticipate the publicly dangerous consequences, or it is an incorrect assessment by the subject of the existing impeding factors, because of which he did not anticipate the onset of the publicly dangerous consequences (*in concreto*) in the particular circumstances of his own act when he lacked the ability to predict them or, even though he had this opportunity, could not have prevented them, whereby the impossibility of anticipating and preventing the onset of the publicly dangerous consequences excludes the free will and the two forms of negligence, respectively the guilt, as well as the grounds for the legally organized society’s reproach to the subject of the "incidental deed" (p. 8).

§2. The Mistake and the "Incidental Act"

Where the perpetrator (even *in abstracto*) does not anticipate the onset of the consequences referred to in the crime’s composition, he is acting within the meaning of Art. 14 CC (§ 1, item 8). The failure to anticipate or realize the factual consequences could also be considered as "ignorance of a factual circumstance belonging to the composition of the crime" (Art. 14 (1) CC). In other words, it is

precisely the consequences that have occurred as a side result or an additional result of the committed act, that can be this factual circumstance "belonging" to the crime's composition that is the object of the "ignorance". Then the generic concept of the legally relevant mistake (Art. 14 CC) constitutes the negative element—"not anticipating the publicly dangerous consequences"—in the concepts of carelessness and "incidental act". When the perpetrator "could not" have had knowledge of the unlawful result, we can assume that the "excusable" mistake (Art. 14(2) CC), which excludes carelessness, lies at the root of the "incidental act." Since the "incidental act", when it excludes carelessness, is inextricably linked to the "excusable mistake", the norm of Art. 15 CC may be replaced with that of Art. 14(2) CC as a legal basis for the exclusion of carelessness.

On the other hand, the mistake of any of the circumstances belonging to the objective composition leads to the "failure to predict the consequences of the publicly dangerous consequences" (Chapter Two, § 1, item 6.2, items 7 and 8.3). However, the failure of the subject to anticipate the consequences of the public consequences is an element of the concept of "incidental act". This in turn makes admissible the application of Art. 15 CC as a legal basis for the exclusion of carelessness in any mistake within the meaning of Art. 14(2) CC, regardless of its object.

We can conclude that the scope of the norms of Art. 14(2) and Art. 15 CC (when Article 15 CC excludes carelessness) overlap. This conclusion is shared by the case law too.

However, in a more in-depth analysis, we find hypotheses where the conclusion for lack of carelessness and guilt can be based only on one of the norms - Art. 14(2) CC or Art. 15 CC.

In Chapter Two, §2, item 2 is analyzed the hypothesis in which the criminal act fulfills two crimes' compositions, one of which fully incorporates the elements of the other. It was specified that it is possible, due to a mistake under Art. 14(2) CC, for guilt to be missing only regarding the act under incorporating composition. This is so because, according to Art. 14 CC, the mistake rules out the intent (guilt) only regarding "this crime", to whose composition belongs the factual circumstance the perpetrator is not aware of. In this sense, the mistake is a "relative" circumstance ruling out guilt. To justify the lack of guilt for the act under the qualified or absorbing composition, Art. 15 CC is inapplicable. This is because, in

the case of an intentional crime under the main or the absorbed composition, the same act which causes the same factual consequences (in the examples - murder, injury, betrayal of state secret) cannot simultaneously also be "incidental". In the "incidental act" there is no guilt at all with regard to certain publicly dangerous consequences. The "incidental act" is an "absolute" circumstance ruling out guilt.

The provision of Art. 15 CC is only applicable to the exclusion of guilt in respect of the onset publicly dangerous consequences of the intentional or negligent crime, not referred to in the composition. Since they are not guiltily caused, the court cannot take them into account in the individualization of the punishment (Chapter Two, §2, item 3). Art. 15 CC is the legal basis for the exclusion of guilt for causing all, the publicly dangerous consequences, regardless of whether they belong to the composition or not. The very fact that the consequences do not belong to the composition is entirely sufficient to exclude the application of Art. 14 CC. Moreover, when the perpetrator is mistaken about the public danger of the act, which is not currently regulated in Art. 14 CC, then the norm of Art. 15 is the only legal basis for the exclusion of guilt.

In view of the hypotheses of the single applicability of the norm of Art. 15, and especially in view of the consideration that when the perpetrator does not act mistakenly within the meaning of Art. 14 CC, or in the case of a mistake in the public danger, recklessness can be excluded only on the basis of the norm of Art. 15 CC, its remaining in the CC seems to me to be without an alternative.

§3. The Problem of the Relevance to the Guilt of the Objective Criterion "Must Anticipate" the Onset of the Publicly Dangerous Consequences

By including the criterion of "must anticipate" in the notion of carelessness (Art. 11(3) CC), the legislator eclectically collects in one concept incompatible elements. The eclecticism of both unlawfulness and guilt is inadmissible (p.1.2); common, objective criterion and individual, subjective guilt (point 1.3); normative element and mental substrate (p.1.4); due and existing (point 1.6); normative and psychological theory of guilt (point 1.6).

The objective criterion "to anticipate" is characterized by limitation and uncertainty.

"Must anticipate" must be inferred from the contents of carelessness and its legal definition under the Bulgarian CC, respectively "was not obliged" — from the notion of the "incidental" act under Art. 15 CC (p. 1.7).

When the perpetrator was "obliged" to anticipate the consequences, his act is always publicly dangerous and criminally illegal irrespective of whether the mere violation of the rules of due conduct is an element of the committed crime's composition. Depending on whether he "could anticipate" the onset of the publicly dangerous consequences or not, his act is, respectively, negligent or not guilty, that is, an "incidental act".

When the perpetrator "was not obliged" to anticipate the onset of the consequences, if the mere violation of the rules of due conduct is envisaged in the composition of the crime, the act will not be a criminally illegal, even if it is harmful (causing the damages envisaged in the composition). Therefore, the question of guilt cannot at all be posed.

If the violation of the rules is not reflected in the composition of a crime, even if the perpetrator has complied with all the rules for carrying out the activity in question, his act causing damages envisaged in the composition is publicly dangerous and criminally illegal (it fulfills all objective elements of the composition). In this hypothesis, the question of guilt remains open and will be solved by applying the true, subjective criterion (point 4.3).

In this last hypothesis, a particular perpetrator acts guiltily when he has had the opportunity to anticipate ("could anticipate") the consequences, regardless that he "was not obliged to". The question of guilt is solved only in view of the authentic subjective criterion. The guilt is completely emancipated from the "objective criterion" that is so alien and uncommon to its nature.

However, insofar that he has complied with all the rules of careful conduct, the question arises as to whether the guilty perpetrator should be criminally liable. The only legal possibility is that the perpetrator who "was not obliged to anticipate", but has guiltily caused the consequences in the composition, to not be punished (in accordance with our legal tradition), is for the legislator to rule out the punishment for the criminal and guilty act (to exclude the last property of the crime). This can only be done with an explicit legal provision (point 5).

Chapter Four. Execution of an Illegal Official Order (Article 16 CC)

§1. General Characteristics of the Institute of Art. 16 CC

In p. 2 are considered the requirements for the applicability of Art. 16 CC.

Above all, the provision refers only to the execution of an "illegal" order. The objective conduct of the execution of the order is a criminally illegal, and not "unlawful". It is right to be characterized as "illegal" rather than "unlawful". "Illegal" as a legal concept is part of the wider concept of "unlawful".

The order is illegal because the act ordered or the act of the order's execution is criminally illegal. The "unlawfulness" of an official order does not refer to its external features as a decree issued by a superior. The classification of the order as illegal here is associated only with the act of the subordinate and not with the superior's own conduct in issuing the illegal order.

The act of issuing the order, strictly speaking, is not in itself criminally illegal and does not belong to the crime's composition. Therefore, it cannot justify the illegal ("unlawful" according to Art. 16 CC) nature of the order. The act of issuing an order derivatively "draws" its criminal illegality from the execution of the order, which directly carries out the objective elements of the composition if and when the act of execution of the order is actually committed. At the time of issuing the order, the superior's act is publicly dangerous, but is still not criminally illegal due to the lack of execution.

Pursuant to Art. 16 CC, the order is "official". It is issued by a competent person who has the power to issue such orders in his line of duties. The competent person addresses the official order to a subordinate of his. The perpetrator who has executed the illegal order is officially subordinate to the issuer of the order. Between the two, there is official subordination. Finally, the order is also official because, in its object and content, it has an official character, i.e. it covers matters that are related to the service to which the superior and the subordinate belong. These should be matters that fall within the scope of the subordinate's duties.

Pursuant to Art. 16 CC, the official order is "given in accordance with the established procedure". The very issuance of the order by the competent superior to his subordinate must comply with all formal requirements, or the legal form, if any, is fully respected by the superior.

By its external characteristics and due to the observance of the formal procedure, the superior's act of issuing the official order to the subordinate perpetrator for an act within his line of duties looks legitimate. In view of its external legitimacy, it is possible for the subordinate perpetrator to be deceived as to the actual legal nature of the order (respectively, of that of his own act). The

formal validity of the order leads to the last requirement provided in Art. 16 CC — that the order does not "impose a crime that is obvious to the perpetrator".

Within the scope of Art. 16 CC fall two main hypotheses. The first hypothesis is present when the perpetrator does not even understand that he is being ordered to commit a crime. It is quite possible, due to the combination of a number of circumstances, that the perpetrator has no idea whatsoever as to his act's publicly dangerous and criminal character. The second hypothesis under which Art. Article 16 CC rules out the criminal nature of the act is when the perpetrator suspects that he may be executing a criminally illegal order without being sure of the correctness of his judgment. A single doubt, the uncertain or incomplete knowledge of the legal nature of the official order, is not a clear realization of the actual legal nature of the order hidden behind the external façade of formal legality. Doubt is not a crime obvious to the perpetrator. However, criminal liability cannot be excluded on the basis of Art. 16 CC, when there is no doubt for the concrete perpetrator that the superior is ordering the commission of a crime.

In its objective elements, the issuance of the order is not different from the act of an accessory accomplice, and its execution - from that of an accomplice perpetrator. Nevertheless, under the hypothesis under Art. 16 CC, we are not faced with joint criminal activity, respectively - with facultative complicity (Arts. 20-21 CC). Motivating via the issuance of the order for a lawful act (even though it covers the objective elements of a crime) is not complicity. The superior who intentionally gave the illegal order should be responsible as an "intermediary perpetrator" for the crime whose "objective composition" his subordinate directly executes. The superior intentionally uses the subordinate as his "tool" for the commission of a crime. Liability as an "intermediary perpetrator" does not depend on which element of the crime (within the meaning of Art. 9 (1) CC) for the act of the executor of the order Art. 16 CC actually rules out.

§2. Theories on the Legal Nature of the Act of Execution of an Illegal Official Order

The execution of an illegal official order fulfills the objective elements of a composition of a crime, but according to Art. 16 CC if the order is given in the established order and does not necessitate a crime obvious to the perpetrator, the act is not guilty. In the doctrine, there is a dispute which of the crime's elements is ruled out, so that the execution of the order, which corresponds

to the legal requirements under Art. 16 CC does not give rise to criminal liability. According to some authors, the provision governing the execution of an illegal official order excludes the unlawfulness of the act of execution of the order, according to others - the guilt of the subordinate, and according to third - the punishment of the careless act.

The execution of an illegal official order under Art. 16 CC is neither obligatory nor lawful. Only the execution of lawful orders is obligatory and lawful. The theories, according to which the act of execution of an unlawful order is not illegal, are not justified (p. 2 and 3.2).

When the perpetrator does not even understand that he has been ordered to commit a crime, he is not aware of the publicly dangerous nature of the act committed and does not anticipate the onset of the publicly dangerous consequences. Then the only legal basis for the lack of intent is the norm of Art. 16 CC. In its presence, there is no need for the lack of intent to be derived through interpretation of the provision of Art. 11(2) CC. If the executor of the order could not anticipate the consequences, we would be faced with a not guilty act. Then the norm of Art. 16 CC would be regulating a specific hypothesis of "incidental act" within the meaning of Art. 15 CC. However, the provision of Art. 16 as *lex specialis*, and not the general norm under Art. 15 CC, should be applied (p. 3.2 and p. 3.3.1).

But if the perpetrator had the chance to predict the publicly dangerous consequences, the negligence is present. Despite its presence, the institute under Art. 16 excludes the executor of the order's criminal liability. Although explicitly declared in Art. 16 CC as "not guilty", the negligent act of the executor of the order is actually "not punishable" (not threatened by the law with punishment). Due to the lack of the crime's last element, "punishment", the negligent act is not criminal.

If the executor of the order "suspects" that he is committing a crime, he acts intentionally. In the hypothesis of "suspect", Art. 16 CC also excludes not the guilt but the punishment of the intentional act (p. 3.3.2 and p. 3.4).

The legislator's position on the legal nature of the act of execution, generally declared "not guilty", is not sufficiently precise.

§1. Coercion as an Exclusionary and Mitigating Circumstance

Object of coercion as a crime under Art. 143 CC is the freedom of will or the right to personal freedom. Freedom of will means freedom of the decision as well as the action. The "freedom of action" to carry out the freely chosen behavior, logically presupposing the factual possibility for this, expresses perhaps most completely and in a most synthesized form the freedom of will. When the external circumstances or the internal conditions of the person (non-imputability) completely determine the behavior, leaving no possibility for choice and "freedom of the decision" (then the true "freedom of action" is also excluded) or exclude the factual possibility for execution of the free behavior chosen, then freedom of will is excluded (p. 1).

By applying *vis absoluta*, the perpetrator turns the victim into an unwilling "tool". In exercising *vis absoluta*, there are no mental processes characteristic of the conscious volitional act of the conduct. Its application rules out the act. Therefore, by exercising *vis absoluta*, the victim can never be forced to commit a conscious deliberate willful act or "to do something (...) against his will" (Article 143 (1) (1) CC), but merely to "omit or undergo something against his will" (Article 143 (1), proposals 2 and 3 CC) (p. 2).

In its essence, *vis compulsiva* is an illegal and deliberate impact on the psyche of the victim through the use of force, threats or abuse of office (and other means not specified in Article 143 (1) CC) in order to motivate him to commit or omit something against his will (Article 143 (1), proposals 1 and 2 CC). Regardless of whether physical force or intimidation is used, *vis compulsiva* is always an impact on the psyche of the coerced to motivate him to take a decision against his will for the act or omission requested by the perpetrator (p. 3).

The "omission" under Art. 143 CC is possible both in the exercise of *vis absoluta* as well as *vis compulsiva*. However, the "omission" as a consequence of *vis absoluta* is always based on the denying of the factual possibility to carry out or to continue the "free act" (the fulfillment of a legal obligation), and never on illegal motivation (*vis compulsiva*).

As for "undergoing" something against the victim's will, it is only possible in the exercise of *vis absoluta* rather than *vis compulsiva* (p. 2).

The one exposed to *vis compulsiva* is forced to make a decision to commit the act demanded by the perpetrator in order for him to achieve his goal of

eliminating the looming serious danger of harm (continuation of the harm) to the endangered legal good. The *vis compulsiva* exercised activates the mental processes of motivation, goal formation, and taking a decision on its achievement, constituting the conduct's internal side. The forced action or omission follows a consciously taken willful decision and is therefore an act (p. 4).

In the end, not only the subject of coercion, but the victim too, wants the forced act's commission, respectively, the corresponding changes in the objective reality to achieve his goal of eliminating the danger. But it is clear that their motives and goals are different. By exerting force, by threatening or by abusing his office, the subject of coercion implants into the mind of the victim, like a foreign body, a motive for the act sought. Though its own, this motive does not stem from the "natural" interest of the coerced person. It is "artificially" brought in from outside by the imposed necessity (created by the perpetrator) to eliminate the danger. The victim of coercion does indeed have "freedom of will", the expression of which is his act, but it is limited or compromised (p. 4).

The terms "to coerce" and "coercion" are to be correctly linked to the meaning of "to motivate" or "to persuade" as *vis compulsiva* (except for *vis absoluta* to "omission" under Art. 143 CC), and the exercise of *vis absoluta* to not be indicated with "to coerce" (outside the exception), but to be reflected in the composition of the crime with expressions such as "through the use of force", "by using force", etc., or to contain, or to be contained in, them.

There is no obstacle for the "immediate danger" under Art. 13 CC to stem from a force or threat constituting *vis compulsiva*. The harmful act of the coerced person, carried out under the conditions of the ultimate necessity, is not publicly dangerous and illegal (p. 4.2).

When the coerced person correctly reflects in his consciousness the reality by being aware of the absence of "immediate danger" or of other factual circumstances, as a consequence of which there is no ultimate necessity under Art. 13 CC, then he realizes the publicly dangerous nature of his act and acts with intent.

It is possible for the perpetrator to have an idea of the factual nature of the act, but to not understand its public danger. The coerced person acts without guilt if he has not had opportunity to realize the public danger (p. 4.3).

The exercise of *vis absoluta* imperatively forces upon the coerced an "action" or "inaction". In actual or putative ultimate necessity, he does not have an equal choice between the two factually possible options of behavior - to save or to sacrifice the endangered legal good. In the three mentioned hypotheses, "freedom of will" is either totally excluded or highly motivated to choose the option of obeying coercion and committing the harmful act. Due to the absence of an act (*vis absoluta*), or of public danger and unlawfulness (ultimate necessity), or of intent or guilt (putative ultimate necessity), the crime and criminal liability of the coerced person are respectively ruled out (p. 5).

When "freedom of will" exists, indicated by the guilt of the forced person, then the principle prerequisite for criminal liability is present. However, the "freedom of will" is limited by the coercion. This circumstance must be taken into account by the court in determining the punishment proportionate to the degree of restriction of the freedom (p. 5).

The degree of restriction of the freedom of will or the degree of domination of the coerced act over the options in the choice of behavior can be referred to as the effectiveness of the coercion. The effectiveness of the coercion depends on a number of factors and circumstances broken down through the victim's mind, but above all, on the coerced's assessment of the threat's reality ("reality" or "severity" of the threat), but also – on the content of the threat and the form of its expression, the intensity of coercion, the personality of the perpetrator and the victim, respectively his vulnerability.

By limiting the freedom of decision and will, coercion has a significant role in the individualization of the punishment, whereby together with the comparatively lower public danger of the perpetrator, it reduces the degree of public danger of the act (Art. 54(1)(1), proposal (1) CC), or directly through the formation of the specific motive (Art. 54(1)(2)(1) CC), but also by contributing to the reduction of the degree of guilt.

§2. Legal Nature of the Institute of Art. 16a CC

The first condition for the exclusion of guilt under Art. 16a CC is that the perpetrator has suffered from a certain type of crime. For the fulfillment of this condition under Art. 16a(1) CC, it is sufficient (and necessary) that the perpetrator has been the victim of a crime under Art. 159a or Art. 159b CC. It is irrelevant to

the applicability of the provision whether the exculpated has also suffered from the secondary crime under Art. 159c CC.

The human trafficking under Art. 159a and Art. 159b CC in relation to the traffic under Art. 159c CC is not as a primary, but also a preliminary criminal activity. Accordingly, the secondary crime under Art. 159c CC is the main criminal activity. Notwithstanding the fact that it is the main activity, it is not absolutely necessary for the application of Art. 16a(1) CC.

The EU legislator has consistently followed the same principle: the standard for criminalizing human trafficking presupposes the lack of genuine and valid consent of the victim to be trafficked. The Republic of Bulgaria introduces in its criminal law the international and European standards for the criminalization of human trafficking with the qualified compositions under Art. 159a(2) and Art. 159b(2) CC. For the introduction of the standards, these compositions are sufficient. We can accept the exceeding of the standards by the Bulgarian legislator with the provision of Art. 159b in conjunction with 159a(2) and Art. 159b(2) CC, but not the deviation from them with the norms of art. 159a(1) and Art. 159b(1) CC. They criminalize the trafficking of an adult without any of the means referred to in Art. 2(1) of Directive 2011/36/EU to have been used, i.e. when the person takes part in the traffic voluntarily, following his free will. Our legislator's decision does not guarantee a higher level of protection, nor does it exceed international and European standards, but rather represents a deviation from them, unjustified and unnecessary at that, by providing a legal protection of an interest which does not exist or which, at the very least, the entitled subject has validly waived.

The unjustified extension of the scope of human trafficking to the norms of Art. 159a(1) and Art. 159b(1) CC leads to the extension of the circle of victims of trafficking, including persons who have not been subjected to violence or any other illegal form of influence on their will. The extension of the category of the victims in turn leads to the extension of the circle of subjects who have committed criminally illegal acts, who can be exonerated on the grounds of Art. 16a(1) CC. From this provision may also benefit people who have not suffered from illegal influence in order to be motivated to participate in trafficking, and have even taken on the initiative themselves. This exceeds the scope of the category of unpunished persons, outlined in the excluding provision of Art. 8 of Directive 2011/36/EU.

On the other hand, however, in view of the objectives of exploitation of the victim, conversely, the circle of victims of trafficking under Art. 16(1) CC is narrower than this category of persons under Art. 8 of the Directive.

The Directive perceives a broader understanding of human trafficking than Framework Decision 2002/629/JHA by including additional forms of exploitation. Among these additional forms is "exploitation for criminal activities" (explicitly Art. 2(3) of the Directive), envisaged as a possible purpose of trafficking. Such a possible goal cannot be found among the exhaustively listed special criminal goals in human trafficking in our CC.

Recruiting, transporting, harboring or accepting certain individuals or groups of people for the purpose of "exploitation for criminal activities" is not human trafficking under the Bulgarian criminal law.

The non-compliance of the Bulgarian legislator with the broader understanding of human trafficking in EU criminal law has the effect of excluding a certain category of persons from the circle of the exonerated under Art. 16a(1) CC, although according to European standards, they are victims of trafficking for the purpose of "exploitation for criminal activities". However, Bulgarian criminal law does not recognize them as such. And they are the main category of victims of trafficking, whose criminal liability pursuant to Art. 8 of the Directive should be ruled out.

The circle of victims of crimes and exonerated under Art. 16a(2) CC and the one under Art. 14 of Directive 2011/92/EU in principle overlap (p. 1).

The victim under Art. 16a CC has been forced to commit an unlawful action or inaction through the use of *vis compulsiva* (p. 2).

The coercion under Art. 16a CC (*vis compulsiva*) is based on the situation of the victim's dependence on the perpetrator. The coercion lies in a "direct connection" (Article 16a CC) with the victim's dependence on the perpetrator and in an "indirect link" with - the root cause - human trafficking or the other crime that leads to the victim's dependence.

The provisions of Article 8 of Directive 2011/36/EU and Art. 14 of the supplementing Directive 2011/92/EU exclude criminal liability not for all crimes that victims of trafficking have been forced to commit, but only for those crimes that realize the immediate purpose of the traffic from which they have suffered or

essentially constitute their exploitation as victims of human trafficking, as well as for the crimes accompanying human trafficking.

By way of distinction from the directives, the circle of exonerated crimes under Art. 16a CC is indefinite and unlimited. And, undoubtedly, it includes murder, mass terror, and all forms of terrorism, etc. The question arises as to the extent to which this provision is in line with Art. 28 of the Constitution of the Republic of Bulgaria proclaiming the supremacy of the right to life left unprotected from the crimes of the victims under Art. 16a CC, and to what extent it corresponds to Art. 2 of the ECHR?

At the same time, the unpunishable crimes according to the directive committed by the victims in the dual role of a criminal subject and an exploited object are, however, punishable on common grounds under Bulgarian criminal law, which does not know the human trafficking for the purpose of "exploitation for criminal activities".

While the first paragraph of Art. 16a CC deviates from, or does not correspond to, the directives (the discrepancy is also due to an omission in the definition of human trafficking under Art. 159a(1) CC), the second paragraph is flat out pointless in the transposition of Directive 2011/92/EU due to the exonerated acts' not being illegal (prostitution and participation in pornography are not crimes under Bulgarian criminal law).

Among the not punishable acts under Art. 8 of Directive 2011/36/EU, in Art. 16a(1) CC are covered only those of them that accompany the cross-border human trafficking - documentary offenses, crimes related to the illegal crossing of the state border, etc., which are carried out "in direct connection", pursuant to the expression used in Art. 16a(1) CC.

Not only the provisions of Arts. 14-16, but also of Art. 16a CC are subsidiary to those under Art. 9(2) and Arts. 12-13a CC.

The norm of Art. 16a CC is subsidiary also with respect to the norms of Arts. 14-16 CC. The crime and punishment of the coerced person should be ruled out "in accordance with the fundamental principles of the legal systems of the Member States". If the coerced person's guilt could be ruled out on the basis of any of the "classic" circumstances under Arts. 14-16 CC, the provision of Art. 16a CC would turn out to be unnecessary and inapplicable.

It is not possible for the coercion under Art. 16a CC to rule out guilt as an element of the crime. The provision of Art. 16a CC cannot supplement the "classic" circumstances under Art. 14-16 CC and have the legal significance of the sole legal ground for ruling out the guilt (p. 2).

If the coercion with the characteristics under Art. 16a CC, despite what is explicitly stated, does not rule out the guilt, then the only "technical" possibility to dismantle the criminal structure of the trafficked person's guilty act is the exclusion of the last (fifth) property of the crime - "punishment".

The norm ruling out the punishment of the guilty (intentional) act of the coerced person who has suffered from human trafficking, as a subsidiary norm, will only apply if the norms of Arts. 12-13a and 14-16 CC are inapplicable (p. 3).

In the conclusion, the following *de lege ferenda* proposals for amendments and supplements to CC are made:

1. Art. 11(3) CC is to be amended as follows: "The act is negligent when the perpetrator predicted the onset of the publicly dangerous consequences, but was sure he would prevent them or, when he did not anticipate them, but had the opportunity to anticipate and prevent them." (Chapter Three, §3, p. 1—6.1).

2. A novel Art. 11a CC is to be introduced: "The act is negligent also when the perpetrator, in violation of the rules of careful behavior, has rendered himself unable to anticipate the onset of the publicly dangerous consequences." (Chapter Three, §1, p. 5.4.2).

3. The wording of Art. 14 CC is to be amended as follows:

"(1) The unawareness of a circumstance referred to in the composition of the crime or the absence of a circumstance ruling out the act's public danger and unlawfulness, rules out the intent and recklessness regarding this crime.

(2) Carelessness is also excluded if the perpetrator has not had the possibility to be aware of the circumstance referred to in the composition of the crime and to anticipate the onset of the publicly dangerous consequences, or to be aware of the absence of a circumstance ruling out act's public danger and unlawfulness and its publicly dangerous character, or to prevent the onset of the publicly dangerous

consequences.” (Chapter Two, §1, p. 5.1 and 5.3, p. 6.3 and 6.5, p. 7, 8.1, 8.3 and 8.4.2; Chapter Three, §1, p. 6).

4. The norm of Art. 15 CC would be correct to take a version similar to that of Art. 43(1) of the 1896 Criminal Law (repealed), and to be amended as follows: "The act is not guilty if the perpetrator has not anticipated and has not had the possibility to anticipate or prevent the onset of the publicly dangerous consequences (incidental act)." (Chapter Three, § 3, paragraphs 1-5 and 6.3).

5. A novel Art. 15a CC, as follows: "The perpetrator of a negligent act shall not be punished when he was not obliged to anticipate the onset of the consequences of the publicly dangerous consequences." (Chapter Three, § 3, p. 5 and 6.4).

6. Art. 16 is to be amended as follows: "The act, committed in execution of an illegal official order given in the established order if it does not impose a crime that is obvious to the perpetrator, is not criminal."

7. Article 16a is to be repealed.

8. A novel Art. 34a is to be introduced, as follows: "He who, by the use of alcohol, narcotic substances, or otherwise, brings himself into a state ruling out imputability, and if in such a state he realizes the elements of a crime provided for by the law, shall be punished with the punishment for that crime." (Chapter One, §1, p. 1.2.).

9. A new Art. 34b, which reads as follows: "The social imputability of an adult who is mentally sound, but is not capable to be aware of the publicly dangerous nature of the act, does not exclude the criminal liability for the crime committed." (Chapter Two, § 1, p. 10).

10. The disposition of the norm of Art. 143(1) is to take the following wording: "(1) He who coerces another person to commit or omit something against his will by use of force, threat or abuse of office (...)"

11. In Art. 152(1)(2), the expression "by forcing him into this with" is to be replaced with "by using".

12. In Art. 159a(1), after the word "used", the text "for criminal activities" is to be added, followed by a comma.

13. A novel Art. 159e is to be introduced, as follows: "The guilty act of a person, victim of human trafficking that constitutes the use of the person for

criminal activities or accompanies the traffic, is not punishable when the victim was forced to commit the act and if he is a minor, or an unlawful influence over his will to be subjected to trafficking has been exerted."

I would also like to propose a second revision of the proposals in paragraphs 12 and 13, although it would be more difficult to be adopted because of the inertia in the understanding of human trafficking in Bulgaria. In my opinion, this wording is actually the optimal one:

13.1. The norm of Art. 159a(1) is to be amended as follows: "(1) He who recruits, transports, conceals or accepts individuals or groups of persons for the purpose of being used for criminal activities, for lewd, for forced labor or for begging, for the removal of a bodily organ, tissue, cell or bodily fluid, or to be held in coerced subjection, when the act is committed:

1. against a person under eighteen years of age;
2. by using coercion or by misleading the person;
3. by abduction or unlawful deprivation of liberty;
4. by using state of dependence;
5. through abuse of power;
6. by promising, giving or receiving benefits;

7. by an official at or in connection with the performance of his office, shall be punished by imprisonment of three to ten years and a fine of ten thousand to twenty thousand levs."

13.2. The third paragraph of Art. 159a is to become the second paragraph.

13.3. Article 159b shall be restructured as a monolithic version of the current paragraph 1, in which the expression "three to twelve years and a fine of ten thousand to twenty thousand levs" shall be replaced with "five to twelve years and a fine from twenty thousand to fifty thousand levs".

13.4. The second paragraph of Art. 159b is to be repealed.

13.5. A novel Art. 159e is to be introduced, which reads as follows: "The act of a person who has suffered from human trafficking, which constitutes his use for criminal activities or accompanies trafficking, is not a criminal act, when the person was forced to commit that act."

14. In Art. 177(1), the phrase "force someone violently" to be replaced with "coercion".

15. In Art. 188(1) and (2), the words "through coercion" to be replaced with "by using force or threat for this".

III. PUBLICATIONS UNDER THE DISSERTATION

1. Imputability and Non-imputability in the Practice of the SC and SCC. S.: Ciela, 2016 (study - 32 pages)

2. Exclusionary Circumstances in the Practice of the SC and the SCC (Articles 14-16 CC). S. : Ciela, 2016 (study - 74 pages)

3. Coercion and the Novel Art. 16a of the Criminal Code. S.: Sibi, 2017 (monograph - 167 pages)

4. Exclusive Circumstances under Bulgarian Criminal Law (a theoretical Model for the Improvement of the Legislation). S.: Ciela, 2019 (monograph - 392 pages)